

## OPĆA GEOGRAFIJA

PAUL R. ERLICH — ANNE H. ERLICH:  
Population, Resources, Environment (Issues in Human Ecology), II editon. Izd. W. H. Freeman and Comp. San Francisco, 1972.

Drugo, revidirano izdanje poznatih «humanih ekologa» sa Stanfordskog sveučilišta donosi dosta novih podataka. Jer, kako sami autori kažu, »mnoge varijable utječu na ljudski okoliš i on se mijenja danomice, pa raniji podaci vrlo brzo zastaraju«. (I izdanje 1970.).

Što nam donosi i nudi taj interdisciplinirani priručnik? Vrlo mnogo i veoma upotrebljivog materijala za nastavu geografije u najširem smislu riječi. Da je tomu tako, dovoljno je skrenuti pažnju na sadržaj. Evo ga u izvodu: Uvod je izložen ukratko pod lozinkom »Križa«, zatim slijede poglavlja: Brojnost stanovništva, Sastav i projekcije stanovništva, Granice Zemlje, Proizvodnja hrane, Okoliš prema čovjeku, Ekosistemi, Populacijski optimum i humana biologija, Kontrola rađanja, Planiranje obitelji i populacijska kontrola, Društvene, političke i gospodarske promjene, Međunarodna pozornica (Iskorišćivanje, razvitak i pomoć, međunarodna politika, rat, međunarodna kontrola) i Zaključak. Na kraju je još Pogovor, neko kratko objašnjenje, Dodatak (podaci o stanovništvu svijeta, procjene kretanja čovječanstva 1960—2000, bitne hranidbene tvari, jedna sondažna studija, neki značajniji pesticidi te reproduktivna anatomija i psihologija), opća bibliografija i Indeks. Sve je to napisano na 448 str. teksta, 14 str. statističkih tablica i daljnjih 47 str. dodatka i bibliografije s indeksom imena i pojmovima. Ukupno 509 stranica. Tome valja pridodati i primjeran broj grafičkih priloga, posebice u dijelu o stanovništvu.

Knjiga predstavlja nezaobilazan priručnik nastavniku i studentu kada je riječ o stanovništvu svijeta, prirodnim izvorima

i čovjekovu okolišu. Nastoje se rasvijetliti »tmurne« prognoze čovječanstva i predložiti putovi razvoja na dobrobit cjelokupne planete. Bit je u razumijevanju složenosti sustava humane ekologije. Raspravljajući o krizi odnosa stanovništvo-resursi-okoliš, ističe se napor na spoznavanju putova koji bi osigurali bijeg od neizvjesnosti. Jer, pogrešno odabran put vodi do nepovratne katastrofe prirode i društva. Od gotovo neograničena broja stvari koje bi mogle biti uključene u okvaku studiju, odabrane su one što predstavljaju okosnicu spomenutih odnosa čovjek-dobra-okoliš. Osnovno je razumjeti i informirati o elementima i dimenzijama krize okoliša, a ne isključivo uplašiti i obeshrabriti ljude. Jer, budućnost je smisao našeg opstojanja. Stoga valja tražiti i pružati razumijevanje, dobru volju i zanosnu podršku onima koji stvaraju za opću dobrobit.

M. Friganović

TURIZMOLOGIJA — zbornik stručnih i naučnih radova, sveska 3, str. 1—94, Centar za obrazovanje kadrova u turizmu pri Radničkom univerzitetu Novi Beograd, Beograd, 1973.

Treća sveska časopisa Turizmologija sadrži tri naučna članka, tri manja priloga i prikaze najnovije literature koja tretira probleme turizma. Kao u dvama prethodnim sveskama i ovdje je održana praksa da na stranicama časopisa objavljuju svoje radove naučnici iz stranih zemalja. Mišljenja smo da je to višestruko korisno i da takvu praksu treba i dalje negovati, tim pre što su radovi štampani ne samo na stranom jeziku, već i na srpsko-hrvatskom, te su dostupni većem broju čitalaca.

Autor uvodnog članka je dr B. V. Černi iz Čehoslovačke. Rad je dat pod naslo-

vom »Savremeni razvoj termalnog turizma u Evropi«. Osnovna poglavlja rada su: Termalni turizam, Socijalni termalizam, Značajne pojave u savremenom razvitku i Zaključak. Autor polazi od činjenice da je povezanost turizma sa izvorima lekovitih voda stara koliko i sam turizam, ali je u odnosu na nekadašnje stanje značaj banj-skih mesta u ukupnom turističkom prometu manji. U daljem izlaganju B. V. Černi analizira promet turista u banjskim mestima Čehoslovačke, Mađarske, Poljske, Rumunije, Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, Italije, Belgije, Austrije, Švajcarske, Savezne Republike Njemačke, Portugala, i Bugarske. Međutim, zbog različitih izvora i vrste podataka izostala je detaljna komparativna analiza, a samim tim nema ni odgovarajućih zaključaka. Ipak, autor ističe da Savremena istorija evropskog turizma mora će da razvika banjskog i klimatskog turizma prikaže kao poseban i autonoman fenomen. U većini slučajeva stanje termalizma u opštem naglom razvitku turizma ne odgovara onom intenzitetu ekspanzije, koji nalazimo kod drugih oblika turizma. Radi toga i proučavanje stanja u termalizmu treba preduzeti nešto drugačije nego što je to slučaj u globalnom turizmu».

Iako dosta obuhvatan i dokumentovan rad B. V. Černog, po našem mišljenju, obiluje nedefinisanim, jezički neispravnim i neprihvatljivim terminima. Takvi su »termalni turizam«, »termalizam«, »klimatizam«, »termalna mesta«, »socijalni termalizam«, »termalne ustanove« i drugi. Za objekte i pojave koje autor želi da objasni, postoji sasvim dovoljno već ustaljenih termina koje treba uvažavati.

Drugi članak ukazuje na mogućnost primene sintetizovanog pristupa problemu korišćenja turističkih resursa zemalja u razvoju. Napisao ga je R. M. Kasumov, a naslov mu je »Sistem turističkih usluga«.

Autor ističe da se »Pod suštinom sistematizovanog pristupa podrazumeva principijelno utvrđivanje objekata i njihovih indikacija (ili svojstava) sistema, indikacija koje se održavaju bez obzira na karakter transformacije ovih objekata u toku njihove čitave evolucije — od momenta nji-

hovog nastajanja do njihovog uništenja«. Sistemi turističkih usluga po R. M. Kasumovu imaju sledeće opšte indikacije: integritet, pravac razvoja (kretanja), princip organizacije i princip rukovođenja (upravljanja). Posle objašnjenja postojećih indikacija autor objašnjava pojam »turistički sistem«, ističući da je to »... kombinacija objekata koji se izučava i okoline, međusobno povezanih uticajem inputa i outputa, uzeti kao celina koju determiniše transformacija input uticaja u output uticaja, kao neku vrstu kombinacije koju određuje njena struktura i kao elemenat većeg sistema koji određuju ciljevi (svrhe) i zadaci sistema. Sistem turističkih usluga predstavlja novi fenomen turističkog kretanja, turizma u širem smislu te reči«. U daljem izlaganju reč je o vrstama turističkih usluga (transport, smeštaj, ugostiteljstvo, zabava i razonoda i informacije), a zatim o turističkim resursima, koji predstavljaju sveukupnu kombinaciju prirodnih, kulturnih i socio-ekonomskih elemenata. Drugi deo rada posvećen je mogućnostima korišćenja turističkih resursa. Teoretske osnove koje autor izlaže mogu biti od velike koristi kod izučavanja konkretnih primera.

Treći članak objavljen u časopisu »Turizmologija« nosi naslov »Aspekti definiranja pojma i pojave nautičkog turizma«. Autor je mr A. Dulčić. Na ovu temu je već pisano na stranicama ovog časopisa, te je moguće uporediti stavove različitih autora i doći do novih shvatanja i saznanja. Čini nam se da insistiranje na ovakvoj, ili onakvoj definiciji jedne vrste turizma nema mnogo praktičnog značaja, već sa postojećim znanjem pojavu treba proučavati na konkretnim primerima. Mišljenja smo da će iz niza konkretnih primera u svojoj njihovoj sličnosti i raznovrsnosti, proisteći i najbolja definicija.

Tri manja priloga data su pod naslovima: Dr T. Milićević »Perspektiva i faktori razvoja turizma u narednom periodu«, V. Stambolić »Potreba za druženjem prenebregnuta suština turizma« i dr M. Štambuk »Neke karakteristike poslovanja sezonskog hotelijerstva u Jugoslaviji«.

Stevan M. Stanković

## JUGOSLAVIJA

BLANC A.: *L'Europe socialiste*  
Presses universitaires de France, Paris  
1974. p. 1-259.

U značajnom izdavačkom programu tematske obrade suvremenog evropskog prostora pod karakterističnim nazivom »L'Europe de demain« izašla je 1974. godine, četvrta knjiga »L'Europe socialiste«. Njen autor, jugoslovenskim geografima dobro poznat, André Blanc, profesor Univerziteta Paris X (Nanterre), dao je na taj način vrlo značajan i do sada najpotpuniji prikaz poznavanja tokova i učinaka suvremenih procesa geografskih promjena u Istočnoj Evropi. U radu su obuhvaćene zemlje SEV-a plus Jugoslavija i Albanija, iako je njihova ekonomsko-geografska problematika (zajedno s Bugarskom), obrađena u posebnoj knjizi iste kolekcije pod nazivom »Mediterranska Evropa«.

Konceptija djela osnovana je na cjelovitoj obradi odnosa tradicionalnih geografsko relevantnih društveno-ekonomskih struktura s učincima razvoja njihovog socijalističkog preobražaja. Osnovna preokupacija autora mogla bi se sažeti u pitanju na koji je način poslijeratni razvoj socijalističke izgradnje utjecao na promjene pejzaža i društveno-ekonomskih struktura?

U cilju što potpunijeg i cjelovitijeg prikaza, autor razmatra cjelinu geografski izvanredno heterogenog prostora koji zauzimaju zemlje SEV-a sa Jugoslavijom i Albanijom. Prikaz osnovnih osobina karaktera prirodne sredine kao i osnovnih crta naseljenosti uvode čitaoca u složenu problematiku tog raznolikog prostora. Ekonomsko geografskom značenju SEV-a posvećen je veliki prostor u cilju formuliranja geografske ocjene stvarnih učinaka te organizacije u društveno ekonomskom razvoje zemalja članica. Oni su mnogobrojni i vrlo značajni, usprkos relativno skromnom opsegu međusobne povezanosti zemalja članica. Autor je učinio velik napor da komparativno prikaže ekonomski razvoj. Mnoge konstatacije, naročito što se tiče Jugoslavije trebaju biti korigirane u slijedećim izdanjima (energetika-lignit, riječka rafinerija, jadranski ribolov itd, itd.).

Slijedeće poglavlje posvećeno povezivanju zemalja SEV-a sa zapadnim zemljama i trećim svijetom, vrlo jasno ističe svu složenost problematike društveno-ekonomskog razvoja tog dijela svijeta. Poseban položaj i značenje Jugoslavije, jasno je istak-

nut naročito u pogledu njene suradnje sa zemljama SEV-a, kao i posebnoj ulozi naše zemlje u odnosu na veze s zemljama trećeg svijeta. Isticanje novih značajnih elemenata afirmacije zemalja istočne Evrope, te Jugoslavije i Albanije u svjetskoj razmjeni, kao što su pomorstvo i turizam, vrlo je dobro pogodoeno.

Demografskim odnosima, naročito demografskoj dinamici u vezi s problematikom transformacije tradicionalnih agrarnih prostora, posvećena je velika pažnja. Autor je uspio da vrlo preglatno prikaže najznačajnije, geografski relevantne promjene u tim zemljama. U slijedećim poglavljima gdje su obrađeni problemi energetike, energetskog bilansa i cjelokupni kompleks pitanja industrijalizacije, vrlo su uspješno prezentirane nove generalizirane spoznaje o tim najznačajnijim faktorima ekonomsko-geografske transformacije.

U trećem dijelu knjige, autor je pokušao prikazati i objasniti različite nove tipove organizacije prostora. Karakteristični naslovi poglavlja kao: »Planine i socijalizam«, »Maritimne fasade«, »Socijalizam i industrija«, »Socijalizam i grad« s posebno i vrlo temeljito obrađenom temom o problematici dunavskog bazena, zaslužuju osobitu pažnju. Tek u četvrtom dijelu knjige, tematski su grupirane specifičnosti razvoja pojedinih zemalja. Na svega nešto više od trideset stranica, vrlo su oštromno istaknuti zaista najbitniji geografski relevantni problemi sjevernih »industrijskih zemalja« DDR-a i CSR-a, specifičnost Poljske kao prelazne i »zemalja u razvoju« u Jugoistočnoj Evropi s Mađarskom.

Ovo značajno djelo A. Blanca, kao jedna od rijedih sintetičkih geografskih studija socijalističkih zemalja istočne i jugoistočne Evrope, zaslužuje osobit interes zbog originalnog pristupa složenoj problematici tog regionalno heterogenog procesa. Na osnovu oštromnog uočavanja najbitnijih geografskih konstanti u razvoju obrađivanih zemalja, autor s pravom ističe potpuno novo značenje i ulogu tih zemalja u Evropi i Svijetu. Iako ima konstatacija koje se ne mogu u potpunosti prihvatiti, djelo André Blanca je vrlo dobra, vjerojatno najbolja studija tog prostora u suvremenoj geografskoj literaturi.

Veljko Rogić



D. DRUSKOVIC, CARINTHIAN SLOVENES: Some aspects of their situation, institute for Ethnic problems — Ljubljana 1978.

Prošireno i upotpunjeno izdanje studije »Nekaj Vprašanj Koroških Slovencev« koja je već 1972. bila prevedena na francuski, omogućuje, sada u engleskom prijevodu, jasan uvid u problem Koroških Slovenaca. Iako naseljeni na svom autohtonom teritoriju Koroški Slovenci postali su manjinska grupa koja se sa sve većim teškoćama mora boriti za osiguranje svojih legalnih prava. Pravno-historijsko obrazloženje današnjeg stanja kao i statistički podaci jasno i pregledno ukazuju na suvremenu problematiku položaja Koroških Slovenaca u Austriji. Naročito je koristan komparativni pregled ocjena austrijske statističke građe o obziru na metode primjene prilikom popisa. Procjena britanske okupacione administracije poslije rata kretala se je oko 60 do 80.000 Slovenaca, procjena Socijalističke partije 70.000, a američkog eksperta H. Kohn-a 75.000. Indirektna analiza austrijske statističke građe (V. Klemenčič 1951, Pleterski 1961) pokazala je realnom procjenu od 48.401 Slovenaca na teritoriju gdje su trebale biti uspostavljene dvojezične škole, odnosno 53.805 u čitavoj Koroškoj.

Na kraju se nalazi kratka bibliografija, a u dodatku su otisnuti glavni diplomatski dokumenti (Jugoslavenska nota i austrijski odgovor 1973. godine), te dodatna obrazloženja Zakona o dvojezičnim natpisima i ostvrt na duh i sadržaj austrijskog odgovora na Jugoslavensku notu 1973. godine.

Veljko Rogić

IVAN GAMS, KRAS: Zgodovinski naravoslovni in geografski oris, Slovenska matica, Ljubljana 1974.

Usprkos relativno velikom obilju studija i radova posvećenih problematici krša u svijetu, pokušaji izrade monografskih sinteza su sasvim razumljivo vrlo rijetki. Upravo zbog toga rad našeg poznatog istraživača krša Ivana Gamsa izaziva poseban interes, jer je to nakon Cvijićevo »Karsta — geografske monografije« iz 1895. godine prvi pokušaj sinteze u nas, istina, uglavnom ograničene na slovenski kras, ali s obzirom na posljednje poglavlje ipak

s širim sintetičkim zahvatom materije. Na preko 307 stranica izloženi su uvjeti razvoja, oblici i učinci krških procesa, fizionomija krških pejzaža i osnovna pitanja razvojne evolucije krša.

Poglavljem »Clovek na Slovenskom krasu« autor nastoji objasniti cjelovitost kulturnog pejzaža Slovenskog krša. Društveno-ekonomski uvjetovani procesi formiranja današnje fizionomije kulturnih pejzaža, njegova suvremena valorizacija najuže povezana s složenim problemima čuvanja okoliša dobro su uočeni i obrazloženi. Međutim, usprkos naglasku i u podnaslovu knjige na historijskom, prirodno-znanstvenom i geografskom opisu krškog fenomena, tekst je uglavnom izrazito geomorfološki. Čak i u poglavlju krških pojava u Sloveniji težište je na objašnjenju morfoloških i hidroloških fenomena. Objašnjenje postanka krškog kulturnog pejzaža, njegova evolucija i suvremeno stanje dosta su oskudno obrađeni. To još više vrijedi za prikaze krških krajeva izvan Slovenije. Iako mjestimično autor iznosi originalne i značajne ideje, osnovane na vlastitim zapažanjima o dinamici nekih elemenata kulturnog pejzaža na kršu, to je ipak fragmentarno i na svaki način premalo. Opravdano je nadati se da će u slijedećim izdanjima upravo kulturno-geografski aspekti krša biti mnogo više razrađeni. Suvremeno stanje brze regeneracije vegetacije zbog nestajanja stočarskog »pritiška« neosporno je od najvećeg značenja za najmlađu fazu evolucije krškog pejzaža. Usporedba npr. između Slovenskog primorskog i submediteranskog krša, s kršom Hrvatskog primorja (Sjevernog, Srednjeg i Južnog) Hercegovine i Katunskog krša osobito su značajne. Uspoređenje tipskih individualnih geografskih kompleksa krša Velebitske primorske padine, Bukovice ili Katunskog krša s obzirom na cikluse njihove ekonomske valorizacije uvelike bi obogatilo dosadašnje spoznaje o kršu i potaklo dalja istraživanja.

Svatko tko pročita tu s izvanrednom erudicijom napisanu, lijepo opremljenu i vrijednu knjigu obogaćen je nizom najnovijih spoznaja o prirodi i karakteru krških procesa i osobina krških krajeva, prvenstveno u Sloveniji. Poželjeti se može samo da autor kao naš najeminentniji stručnjak za krš poslijeratne generacije u novom izdanju proširene monografije pokuša više kazati o kulturnim, društveno-ekonomskim aspektima prvenstveno našeg dinarskog i jugoslavenskog krša, koji su nerazdvojivo ovisni o prirodi tog fenomena.

Veljko Rogić



**BAKIĆ LJUBOMIR:** Turska država i bosansko rudarstvo do XIX veka; Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu IV — Sarajevo 1958. str. 381—409. Rad ima 6 dijelova.

Listajući Godišnjake Pravnog fakulteta u Sarajevu — pisac ovih redaka — naišao je na ovaj članak. Radi njegove interesantnosti s aspekta historijskogeografske problematike donosimo njegove glavne teze. Autor se ne ograničuje samo na rudarstvo Bosne već govori o rudarstvu u drugim krajevima tadanjeg turskog dijela Balkana (u Srbiji, Makedoniji, Grčkoj) uspoređujući s tadanjim rudarskim prilikama u Zapadnoj Evropi.

Autor u II dijelu govori o poznatom rudarskom zakoniku »**Kanun Sas**« (KS), kojeg izdaje turski sultan Sulejman Veliki (1536). Izdaje ga sa svrhom reorganizacije rudarstva u smislu zaštite rudara, da bi tako podigao rudarstvo, koje je bilo u krizi. Autor napominje da KS nije donio ništa bitno novog, odnosno KS je samo legalizirao staru rudarsku praksu (rudarske povlastice), koje su Turci zatekli na Balkanu, koje se obično navode kao »sasko (rudarsko) pravo«. Stare povlastice rudara, našle su svoju kodifikaciju u turskim zakonima. KS nije donio ništa za unapređenje rudarstva. Porta je imala parazitski odnos prema rudnicima. Ona je samo vukla prihod iz njih, a ništa nije investirala u unapređenje njihove proizvodnje. KS je formalno važio do 1869, kada turska carevina donosi novi rudarski zakon. Kažemo »formalno«, jer su kasnije bile izdavane pojedinačne odredbe, koje su se ne samo razilazile s KS nego su čak neke bile i u protuslovlju s njime. Nadalje kada kasnije turska carevina dolazi u krizu na unutarnjem i na vanjskom planu, kadrije (turski suci) i drugi administrativno-upravni organi nisu se držali njegovih propisa. Sudovanje je korumpirano. Pravda je bila na strani onog koji je mogao da bolje podmiti. A to kao i drugi faktori, o čemu autor kasnije govori, išli su na uštrb rudarstva.

U daljnjim dijelovima autor govori da u Bosni nije bilo državnih rudnika, kako je to bilo u drugim dijelovima tadanjeg turskog Balkana. U Bosni su rudnici bili u privatnim rukama, ali su rudnici bili pod nadzorom emina i kadrije. Porta je imala samo indirektni nadzor nad bosanskim rudnicima. Rudnici u Bosni su bili državno dobro, ali koje iskorištavaju privatnici (rudarske družine). Kada je rudar otkrio rudište, postavio bi na njemu križ u znak

da je dotično zemljište zaposjednuto u korist rudarskog pogona bez razlike na stav vlasnika zemljišta (str. 393). Autor napominje da Turci u Bosni nisu uveli sistem državnih rudarskih poduzeća. Turci su akceptirali staro sasko pravo. Autor nije dao objašnjenje za ovo.

Pisac ovih redaka bi dao ovo objašnjenje: Bosanski pašaluk je imao posebni status u turskoj carevini ne samo što je bila granična pokrajina Porte (najviše isturena na Zapad) već i što je bosansko plemstvo odmah u danima propasti bosanskog kraljevstva (1463) u većini prešlo na islam s velikim brojem bogumila (pripadnika »bosanske crkve«). Zbog toga Porta daje iznimne povlastice starom plemstvu koje je uglavnom zadržalo svoje baštine (posjede). Možda je ovdje razlog da je u Bosni ostao na snazi stari saski (rudarski) zakon, naime da su rudnici ostali u rukama privatnika, a emin je vodio samo vrhovni nadzor nad rudarskim pogonom, a nije se uplitao u njihovo interno poslovanje. Emin je vodio npr. nadzor da proizvodi (željezne izrađevine) budu kvalitetno na visini. Dapače ima slučajeva u Bosni, da su rudari bili materijalno dobro stojeći. To vidi-mo npr. iz izvještaja bosanskog biskupa Nikole Ogramić-Olovčića u Rim (1675), koji kaže, da su katolici-rudari u Posanju (uz rijeku Sanu) dobro materijalno situirani i da su radi toga počeli s praksom poligamije. Vidi: »Kreševljaković Hamdija, Kamengrad; Naše starine VI — Sarajevo 1959. str. 33.« Kreševljaković se poziva na J. Jelenića Starine knj. 36 str. 136.

Autor (Bakić) govori o teškom stanju rudara u državnim rudarskim poduzećima, koja su bili u turskim dijelovima Balkana izvan Bosne. Tu je dolazilo često puta do zlorabe npr. rudari su bili doduše oslobođeni od plaćanja nekih nameta, ali zato su im plaće bile jako niske, što je dovelo do njihove pauperizacije (osiromašenja). Kasnije Porta predaje ove rudnike u zakup pojedincima, koji isisavaju rudare u svrhu izvlačenja što većih prihoda, a da rudari kao neposredni proizvođači nisu imali od toga nikakve koristi. To je destimuliralo rudarsku proizvodnju, pa mnogi rudari napuštaju i bježe od rudarstva. Kada su se rudnici našli bez radne snage (bez rudara), zakupnici rudnika započeli su silom tjerati stanovnike okolišnih sela na rad u rudnike, a to se izvrglo u kulučenje (rad bez plaće). Zbog toga rudarstvo omrznu okolnom stanovništvu, što više sela prikrivaju pred turskim vlastima pronađene rudne revire da tako izbjegnju prinudnom radu u rudnicima. To sve dovodi do novih kriza u rudarstvu.

Autor je u nekim svojim tezama nejasan. Uz većinu svojih teza navodi i dokumentaciju (to ilustrira historijskim događajima), ali u nekim slučajevima to nedostaje npr. na str. 407, kaže: To je uslovalo antipatiju i mržnju našeg stanovništva prema rudarstvu; zbog toga radnici (rudari) bježe s posla, o čemu ima dosta podataka i u prikrivanju svakog novootkrivenog nalazišta rude. — To je trebalo dokumentirati s nekoliko konkretnih historijskih događaja.

U vezi s praksom da se na novootkriveni rudarski revir stavlja »križ«, o čemu autor govori na str. 393, bismo dodali: u vezi toga imam u Bosni mnogo toponima odnosno mikrotoponima »križ«. Geneza tih toponima je u većini slučajeva u vezi starog rudarstva. Ovo navodimo, jer ima mišljenje da ovi toponimi su isključivi indikator da je tu nekada bio sakralni (crkveni) objekt. To je mogao kazati autor barem u kratkoj napomeni (fusnoti).

Vladimir Dumbović

#### The Population of Yugoslavia, Beograd, 1974.

U povodu Svjetske godine stanovništva 1974. i Svjetske konferencije o stanovništvu održane u Bukureštu iste godine Internacionalni komitet za koordinaciju demografskih istraživanja (CICRED) izdao je seriju knjiga posvećenih stanovništvu i demografskoj problematici gotovo šezdeset zemalja svijeta.

Jedna od knjiga iz navedene serije, nedavno publicirana, obrađuje demografsku problematiku Jugoslavije. Uredništvo studije povjerenje je Dušanu Brezniku upravniku Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu. Studija je podjeljena u sedam poglavlja koja su napisali prominentni jugoslavenski demografi.

U prvom i drugom poglavlju »Porast stanovništva« i »Komponente rasta« (D. Vogelnic) autor daje historijski pregled kretanja broja stanovnika na području Jugoslavije od kraja 19. stoljeća do posljednjeg popisa stanovnika 1971. godine. Od komponenata koje utječu na dinamiku stanovništva autor razmatra interakciju triju elemenata fekunditeta, moraliteta i migracija.

U trećem poglavlju studije »Sastav stanovništva Jugoslavije« (M. Sentić) raz-

rađene su pojedine strukture stanovništva (spolna, doba, obrazovna i nacionalna) te osnovne karakteristike domaćinstava. Podaci u većini tabela dati se za razdoblje od 1921. do 1971. godine.

U četvrtom poglavlju »Razmještaj stanovništva i unutrašnje migracije, poljoprivredno i nepoljoprivredno, urbano i ruralno stanovništvo« (M. Friganović) autor ukazuje na značenje brojnih prirodnih, socijalnih, ekonomskih i demografskih faktora koji su na prostoru Jugoslavije uvjetovali različitu gustoću i raspored naseljenosti te na mobilnost stanovništva, koja je naročito ojačala poslije II svjetskog rata. Odnos poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva također je znatno izmjenjen nakon rata premda postoje velike regionalne razlike. Proces urbanizacije vrlo je brz ali ne odgovara stupnju urbaniziranosti jugoslavenskog prostora. Godine 1971. još je uvijek velik broj stanovnika živio u mješovitim naseljima što ukazuje da se proces urbanizacije i dalje nastavlja.

U petom poglavlju studije »Radna snaga« (L. Sokolov) razmotrena su osnovna obilježja i dinamika radne snage, zaposlenost te rezerve radne snage. Suvremeno stanje i dinamika kretanja radne snage u Jugoslaviji, ističe autor, uvjetovani su u najvećoj mjeri demografskim faktorima (promjenama u dobnj i spolnoj strukturi stanovništva) kao i ekonomskim razvojem zemlje.

U šestom poglavlju »Projekcije stanovništva Jugoslavije do 2000. godine« (G. Todorović) na osnovi dosadašnjeg trenda prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva te analize drugih pokazatelja autor predviđa da će do kraja milenija stanovništvo Jugoslavije narasti na 24.900.000. Također su date projekcije dobnj i spolne strukture kao i projekcije u pogledu radne snage te broja i veličine domaćinstava.

U posljednjem, sedmom poglavlju »Socijalno-ekonomski uvjeti i politika posvećena razvoju i stanovništvu« (M. Macura) autor ukazuje na značaj provođenja dobre populacione politike koja omogućuje stvaranje povoljnih uvjeta kako za demografski tako i za ekonomski razvoj zemlje.

Pored edukativnog i veoma interesantnog teksta u prilogu studije dati su osnovni statistički podaci o stanovništvu Jugoslavije, republika i pokrajina. Knjiga je, kao što u predgovoru napominje urednik, pisana vrlo jednostavno stoga je pristupačna širokom krugu čitalaca.

Vesna Mikačić

VIJNOVICH, M. M.: *Yugoslavs in Louisiana*, 246 str. 82 slike, Gretna 1974.

Povodom 100-godišnjice osnivanja Sjedinijenog slóvinskog društva od dobroćinstva u New Orleansu, država Louisiana, SAD, autor, profesor na Delgado koledžu u New Orleansu i predsjednik društva (1971—73), napisao je i izdao ovu knjigu. U predgovoru navodi da jugoslavenski dosljednici žive u ovoj državi već više od 140 godina. Međutim, statistike, demografski prikazi i historijska djela nisu ih navodila dugo kao Jugoslavena (Hrvate, Srbe) nego su ih bilježili u drugim narodnim (državnim) sastavima. Tek osnivanjem njihova dobrotvornog društva prije 100 godina došlo je do nacionalne diferencijacije. M. Vujnovich je više od 20 godina posvetio proučavanju dolaženja, boravka, privrednog upošljavanja te društvenog i organizacionog života naših doseljenika ovdje, na ušću rijeke Mississippi u Meksički zaljev. Ispitao je sve zemaljske popise stanovništva, registre lučkih ureda, novine od vremena Građanskog rata u Americi (1861), naovamo, prikupljao podatke od najstarijih živućih doseljenika i njihovih potomaka, a najbolji su mu izvori bili zapisnici Društva, koje je sada slavilo stogodišnjicu. Ti su zapisnici svi sačuvani, uz brojne druge zanimljive zapise. Vujnovich je u svojoj knjizi popisao imena svih članova Društva za vrijeme od svih 100 godina s godinama i mjestima njihova rođenja. Zatim je naveo redom sve predsjednike Društva s opširnim biografskim podacima. Navedeni su i svi ostali društveni funkcioneri. U knjizi se zatim navode glavne privredne djelatnosti doseljenika i posebno sadašnje uloge njihovih potomaka, njihove privredne, društvene i naučne funkcije (jer se mnogi potomci nalaze na istaknutim javnim položajima). Dvije privredne djelatnosti dominiraju i dale su najvidnije rezultate. To su uzgoj (i plasman) kamenica (oštriga), a nešto manje i plantaže (i proizvodnja) agruma i voćnih sokova.

Kako je knjiga namijenjena i američkoj javnosti autor je smatrao potrebnim u uvodu dati pregled povijesti jugoslavenskih naroda od dolaska u sadašnje krajeve do 1918. godine. Najopsežnije je prikazana hrvatska povijest budući da su jugoslavenski doseljenici Louisiane mahom dalmatinski Hrvati. Posebno je prikazana i povijest Dubrovačke republike, s čijeg je područja najveći broj tamošnjih doseljenika, a osim toga je dubrovačka trgovačka flota povezivala Dubrovnik s ovim lukama

i krajevima od davnih vremena. Dalje je dat pregled povijesti Jugoslavije od 1918. do današnje socijalističke republike, izrasle iz narodnoslobodilačkog rata.

Opširno se govori o učestću jugoslavenskih doseljenika u izgradnji Amerike, od vremena prvih dalmatinskih moreplovaca, osobito Dubrovčana, koji su ostajali i djelovali u Americi (braća Konkeđevići, B. Bašilević, R. Šišević i dr.) do današnjih javnih radnika u ovoj zemlji. Ovo je poglavlje zaključeno konstatacijom da su prve generacije doseljenika služile kao most između Starog i Novog svijeta dok su novije generacije, rođene i školovane u ovoj zemlji, ušle u američki život kao ravnopravni konstruktivni faktori izgradnje Novog svijeta. Oni pretežno zaboravljaju jezik svojih predaka, što je za žaljenje.

Posebno je poglavlje namijenjeno samim našim doseljenicima u Louisiani i njihovu životu u ovoj zemlji. Oni su pretežno dolazili, kako je istaknuto, s područja stare Dubrovačke republike, zatim iz Boke Kotorske, hvarskih sela pa Makarskog primorja i, više pojedinačno, iz ostalog Hrvatskog primorja i istarskih otoka. Napuštajući brodove na kojima su plovili, upošljavali su se u lučkim i brodarskim zanimanjima, ugostiteljstvu (ovdje u znatnijem broju) i trgovini, u uzgoju voćarstva, a najviše (bivši dalmatinski ribari) u uzgoju kamenica (malostonska tradicija). Na ovom posljednjem poslu postizali su najbolje poslovne uspjehe.

Prema službenim podacima američkih vlasti i svojim, prije navedenim ispitivanjima, sastavio je Vujnovich neke popise naših doseljenika. Tako popis onih, koji su u zemlju ušli redovitim putem u razdoblju od 1821. do 1870. Zatim popis živućih u New Orleansu u godini 1850, s njihovim zanimanjima. Prema podacima Slavensko-američkog historijskog i generaloškog društva bilo je oko god. 1860. u New Orleansu između 500 i 600 Jugoslavena. I u Američkom građanskom ratu, koji je buknuo 1861, oni brojno učestvuju. Tako Antun Konjević organizira i vodi kao kapetan dobrovoljačku kompaniju, a osim nje učestvuju i I i II Slavenska streljačka kompanija (Slavonian Rifles — tako su, naime, nazivali, kao Slavonian hrvatske doseljenike). Autor knjige je popratio (s fotografijama) istaknute doseljenike raznog razdoblja, a također je popratio tekst sa snimkama iz raznih privrednih aktivnosti (ribolov, plantaže, ugostiteljstvo, trgovina) i sportskih natjecanja.

Posebno poglavlje pod naslovom »Dalmatinski ribari postaju louisianski oštriga-



ria govori o ovoj privrednoj aktivnosti Louisiane, u kojoj je učešće naših ribara od 1850. nadalje odigralo povijesnu ulogu. Oni, naime, uvode nova tehnička pomagala u dotada primitivnoj obradi kamenica i proširuju područje sijanja ove školjke na drugu stranu delte. Nakon katastrofalnog hurikana 1893, koji je u jednoj noći uništio nastambe i imovinu naših ostrigara na delti Mississippija, kad ih je i 200 poginulo, povlače se mnogi naši iseljenici s ovog zanimanja. Otada ih je mnogo manje, iako još uvijek u vidnom broju. Naši su industrijalci kamenica i danas renomirani. Ta industrija nije više pretežno u našim rukama. Danas taj posao obavljaju tisuće poduzetnika i radnika ove zemlje raznih narodnosti.

Šesto, posljednje poglavlje, govori o samoj organizaciji Društva, koje je proslavljalo svoju 100-godišnjicu. To je društvo, osnovano po uzoru starih dalmatinskih bratovština (pomorskih, ribarskih), za cijelo vrijeme svoga postojanja izvršavalo svoj osnovni zadatak »staranja oko čudorednog i materijalnog poboljšanja svojih članova te novčanog pomaganja u svim slučajevima potrebe«. Društvo je nadalje gajilo druželjublje, održavalo sastanke i zabave, podržavajući narodne običaje sjećajući se na rodni kraj i podrijetlo s kojim su se ponosili. Pomoći su se pružale unesrećenima ili obiteljima umrlih članova, staralo se za ukop (u društvenoj grobnici) itd. A pomoć je osjetio i svaki novi doseljenik dok se ne bi uposlio.

To je društvo do danas zadržalo svoje arhaisko ime (slovinsko), što je u ono vrijeme (i u Dalmaciji) bilo sinonim za hrvatsko, a nije se diralo ni u zastarjeli jezični oblik (»društvo od dobroćinstva«), smatrajući da staro ime i oblik posvjedočavaju i o duljini vijeka samog društva, kao što stara pomorska poslovnica kaže: »Stara zastava — čast je kapetana«.

Umiranjem starijih članova broj članstva opada i danas ih je oko 200, iako financijsko stanje, uza sve obilate pomoći koje je izdavalo, osobito za vrijeme privredne depresije, stalno raste. Danas vrijedi oko 100.000 dolara.

Na početku knjige uvrštena je pjesma »Himna slobodi« iz Gundulićeve Dubravke u originalu i engleskom prijevodu. Propušteno je naznačiti da je to prijevod Živka Vekarića.

Ova knjiga M. Vujnoviča velik je doprinos s autentičnim podacima, koji se prvi put pojavljuju, za proučavanje problema hrvatskog i jugoslavenskog iseljeničtva uopće, a posebno u Louisiani, zemlji na-

šeg klasičnog iseljeničtva. To veće je značenje ovih u Vujnovičevoj knjizi objavljenih podataka, što će se s ovom generacijom vjerojatno ugasiti mnoga njihova vrela. Iseljenički se problem u posljednje vrijeme sve više ističe i proučava, imajući u vidu da danas — kako ističe demografija — već svaki četvrti Hrvat živi izvan domovine.

O. Lahman

MARTINOVIĆ D.: Budvanska rivijera, Cetinje, 1973, str. 273.

Autor je cjelokupnu građu u ovoj knjizi podijelio u osam velikih poglavlja. Poslije uvoda, pisac analizira geografsko-turističke položaj, prometnu razvijenost, prirodne pogodnosti i društvenogospodarske uvjete za razvitak turizma na Budvanskoj rivijeri. U kontekstu posebna je pozornost posvećena bogatoj kulturno-povijesnoj baštini, naročito povijesnim spomenicima iz različitih razdoblja, a potom organizaciji, propagandi turizma, dosadašnjem turističkom prometu domaćih i stranih posjetilaca, njihovom broju i broju noćenja.

Pisac smatra da su klima, toplo more i pejsčana plaža najvažniji činioci privlačnosti budvanske rivijere zbog koje turisti u velikom broju posvećuju taj dio crnomorskog primorja. To dokumentira, među ostalim, ovim pokazateljima: srednja godišnja temperatura zraka je 15,8°C i relativno mala amplituda (16,4°C) daju osnovne karakteristike klime. Broj dana s temperaturom iznad 18°C je 141, što je više od niza suparničkih rivijera na Jadranu i što sve omogućuje dugu kupališnu sezonu.

U završnim razmatranjima ove vrijedne turističko-geografske monografije, autor na temelju svojih istraživanja dolazi do zaključka da će sportsko-rekreativni turizam obogaćen elementima manifestacionih i kulturnih turističkih kretanja i dalje biti osnovna gospodarskog razvika Budve i budvanskog primorja. Ovako koncipiranu turističko-geografsku monografiju, uz brojnu ilustrativnu građu koju ona sadrži, mogli bi poželjeti da ih bude više i za druga naša značajna turistička središta i krajeve, pa u mnogočemu ona može poslužiti kao uzor.

B. Pleše

DR D. DUKIĆ: Zagađivanje voda u svetu i u nas i problem vodosnabdevanja krajem XX veka. Zbornik radova »Životna sredina i čovek«, Posebna izdanja Srpskog geografskog društva 39, Beograd, 1973.

Problem zagađivanja voda privlači pažnju sve većeg broja naučnika raznih struka. Geografi — hidrolozi jedni su od onih koji ovaj problem shvaćaju u svoj njegovoj obuhvatnosti. Takvim shvatanjem je određen osnovni smisao rada dr D. Dukića, koji je kao referat izložen na Simpozijumu »Životna sredina i čovek« što ga je organizovalo Srpsko geografsko društvo početkom 1973. godine u Beogradu.

U uvodnom delu rada prikazane su rezerve vode na Zemlji po vrstama hidrografskih objekata, kao što su lednici, snežanici, jezera, reke i Svetsko more. Dati su i podaci o količini vode u litosferi da veliki značaj za vodosnabdevanje imaju reke, podzemne vode i jezera.

Drugi deo rada odnosi se na probleme vodosnabdevanja i zagađivanja kopnenih voda. Autor ističe da je najveći potrošač slatke vode industrija, koja koristi uglavnom rečnu vodu. U toku tehnološkog procesa voda rastvara i prima izvesne materije, te više nije čista. U otpadnoj industrijskoj vodi često ima veoma opasnih otrovnih materija. Ako se neprečišćene slijavu u reke, kanale, jezera i mora, zagađuju ogromnu količinu dotle čiste vode. Istaknuto je da su i gradovi veliki potrošači vode, čiji se znatan deo javlja u vidu otpadnih voda. Problem vodosnabdevanja i zagađivanja površinskih voda prikazan je na primerima Evrope, Sjedinjenih Američkih Država, Japana, Indije, Filipina, Kine, Australije i dr.

Posebna pažnja u radu posvećena je problemu zagađenosti Svetskog mora. Pri tome prof. D. Dukić ističe da je nafta najveći i najopasniji zagađivač Svetskog mora. Nekoliko podataka o Jadranskom moru, koje autor navodi, čini nam ovaj problem bližim — opipljivijim.

U završnom delu članka reč je o zagađenosti kopnenih voda naše zemlje. Ističe se da je većina reka i kanala naše zemlje u većoj ili manjoj meri zagađena. Samo u reke naše zemlje sliva se otpadna voda 817 zagađivača. Broj i dužina reka koje po zagađenosti pripadaju III i IV klasi je sve veći. U zaključku je istaknut veliki značaj zaštite voda od zagađivanja i ukazano na konkretne primere. Planskim gazdovanjem vodama i njihovom zaštitom na celoj Zemlji izbeći će se već sada nagla-

šena »vodena glad« i nepoželjna »smrt okeana«.

Stevan M. Stanković

NOŽINA I. — VUČAK Z.: Prilog izučavanju morskih struja u Jadranu. Hidrografski godišnjak za 1971. godinu, str. 129—151. Hidrografski institut Jugoslavenske ratne mornarice, Split, 1971.

Poznavanje pravaca, brzina, termičkih i drugih odlika morskih struja izvanredno je važno za čitav niz pojava, procesa i delatnosti. Od toga shvatanja polaze autori članaka kojeg prikazujemo na stranicama ovog časopisa. Oni posebno ističu značaj poznavanja morskih struja za ratnu mornaricu. Pošto su više puta učestvovali u merenjima struja na Jadranskom moru i obradi podataka, autori koriste sopstveno iskustvo i uspešno prikazuju jednu veoma interesantnu, ali i izvanredno složenu problematiku.

U uvodnom delu izlaganja ukazano je na rad i dostignuća Hidrografskog instituta Jugoslavenske ratne mornarice u izučavanju morskih struja na Jadranu. To je proisteklo iz velikog značaja poznavanja površinskih i dubinskih struja za razne operacije na moru. Dat je i kratak pregled dosadašnjih proučavanja struja uopšte. Posebno je istaknuto da jedini zvanični dokument o strujama — Karta struja Jadranskog mora (data kao ilustracija uz rad), ne može pružiti tačne podatke sa sve savremene potrebe, jer je izrađena još 1931. godine, a na osnovu jedne još starije karte (1915. godine), odnosno, podataka ekspedicija »Najade« i »Ciclope«.

U poslednjih 20 godina proučavanja struja su obimnija. Citirani su autori koji su se time bavili i ukazano je na rezultate do kojih su oni došli u svojim proučavanjima. Dosadašnja direktna merenja pokazala su da je prosečna brzina struja oko 20 cm/sek., ali da nije podjednaka u svim delovima Jadrana.

I. Nožina i Z. Vučak u svom radu jasno ističu da su morske struje kompleksna pojava i da se sva nastojanja da se teoretski, prema poznatim zakonima hidrodinamike, do kraja odredi sistem strujanja na Jadranu, ne mogu prihvatiti kao potpuno ispravna i pouzdana. Merenja moraju obuhvatiti profil od površine do dna, jer poznavanje samo površinskih struja ne može zadovoljiti potrebe interesanata.

Nastavljajući izlaganje, autori ističu da je od 1959. godine Hidrografski institut Jugoslavenske ratne mornarice započeo sistematsko merenje morskih struja. Na nekoliko postaja priobalnog mora dobijeni su već brojni rezultati. U radu je dat prikaz rezultata direktnih merenja struja. Detaljno je objašnjen način rada mehaničkog strujomera »V. W. Ekman«, autoregistrirajućeg strujomera tipa »Aleksejev«, električnog strujomera »Plessey — 27/2« i strujomera-termografa »Hydro products 502«. Na kraju rada ukazano je na način obrade dobijenih podataka, jer na sistem strujanja utiče čitav niz faktora, koji se moraju uvažavati. Autori posebno ukazuju na problem razlike u gustoći morske vode u prostoru, morska doba, meteorološke činioce i slobodnu oscilaciju basena.

Članak I. Nožine i Z. Vučaka »Prilog izučavanju morskih struja u Jadranu« ima veliki praktični značaj, jer daje čitav niz uputstava za rad, a prikazuje dobre i loše strane instrumenata sa kojima se najčešće radi. Uz to, značaj ovog rada je osobito istaknut za nastavu hidrologije, posebno okeanografije, u raznim školama, jer se odlikuje konkretnošću, preciznošću, bogatom dokumentacijom i sadržajnim ilustracijama.

Stevan M. Stanković

Da bi objasnila pojavu ovakve kiše I. Lisac analizira sinoptičku situaciju pre izlučivanja padavina. U analizi koristi i rezultate dobijene radiosondom na meteorološkoj stanici Maksimir. Sve to poslužilo je za donošenje zaključaka o poreklu čestica koje su sa kišom dospjele na tle. Autor zaključuje da je materijal delom domaćeg porekla, a delom iz severne Afrike. Vremenska situacija bila je takva da je omogućila kretanje vazdušnih masa iz severne Afrike prema Apeninskom i Balkanskom poluostrvu. Vertikalnim strujanjem vazduha (trombe, pijavice) izdignute su do velike visine čvrste čestice, a zatim su one zahvaćene snažnim visinskim strujanjem dospjele u Evropu.

Detaljan prikaz obojene kiše od 16. maja 1972. godine što ga čitaocima prezentira I. Lisac, značajan je prilog poznavanju ove pojave u našoj zemlji. Kao takav navodi na potrebu daljih sistematskih proučavanja ove pojave sa meteorološkog i klimatološkog aspekta. Pri svemu tome posebno je važno utvrditi uzroke i ukazati na eventualne posledice takve pojave.

Stevan M. Stanković

LAHMAN O.: *Suvremena društvena transformacija Makarske*, Makarski zbornik I, 1971, str. 519—544.

LISAC I.: *Prilog poznavanju pojave blatne kiše kod nas*. Hidrografski godišnjak za 1971. godinu, str. 113—128. Hidrografski institut Jugoslavenske ratne mornarice, Split, 1971.

U našem primorju i zapadnom delu zemlje više puta su se izlučivale padavine sa puno žutih i crvenih čestica prašine i peska. Iako ne redovna, ova pojava nije tako retka, kako se to obično misli. Poslednja takva — obojena kiša izlučila se nad Zagrebom i njegovom okolinom 16. maja 1972. godine. Ovu pojavu detaljno je analizirala mr Inga Lisac, diplomirani inženjer fizike. Sa mnogo konkretnih podataka obrađenu materiju prezentirala čitaocima Hidrografskog godišnjaka.

Količina padavina izmčena na tri kišomerne stanice (Grič, Bijenik, Puntijarka) 16. maja 1972. godine iznosila je 9,1 do 11,7 mm. Kišnica sakupljena u mernim instrumentima analizirana je hemijski i bakteriološki. Utvrđena je nešto povećana vrednost pH. Suvu ostatak je mineraloški ispitan i utvrđeno je prisustvo čestica kvarca, kalcita, hematita, gline, apatita i drugih minerala i stena.

Autor je dobar poznavalac geografske problematike Makarske i Makarskog primorja, što je posvedočio s već nekoliko vrijednih priloga s tog područja, pa i ovaj rad isto tako zaslužuje određenu pažnju.

U uvodu Lahman naglašava pojavu opadanja osnovnih poljoprivrednih kultura u Makarskom primorju — vinogradarstva i maslinarstva, pa prosudujući stanje kakvo je danas, dolazi do zaključka da ono ne pruža uvjete za normalan život stanovništva ovog prostora. Opći nazadak u obradivosti zemljišta izaziva iseljavanje u prekomorske zemlje već od sredine 19. stoljeća, a ovo se intenzivno nastavlja i u razdoblju između dva svjetska rata. Stoga demografski razvitak izražava se u opadanju nataliteta, a veliki je učinak u gubitku stanovništva imao i drugi svjetski rat.

U prošlosti Makarska je živjela od gospodarske razmjene poljoprivrednih dobara svoje okolice, kao lučko ishodište za prijevoz i trgovinu sa bosanskim zaleđem i najposlije od razvijenog obrta (ponajviše u preradi kože i izradi opanaka), trgovine i pomorstva. Međutim, slabljenje i nestajanje



nje pojedinih gospodarskih grana, imalo je za posljedicu skromni prirast stanovništva. Teško gospodarsko stanje nastoji se poboljšati osnivanjem manjih industrijskih poduzeća (tvornice sardina, tjestenine, sapuna i svijeća, vegetabilnih i eteričnih ulja, tkaoalice), ali sve to djeluje kratkotrajno, da bi već prije prvog svjetskog rata i između dva rata prestala s radom.

U novije doba dolazi do oživljavanja industrije, osnivanjem tvornice ulja, tvornice obojenih metala i prerađivanja metalne robe, proizvodnje plastičnih proizvoda i razvitka građevinarstva. Ipak, najveći napredak, posebno u poslijeratnom razdoblju bilježi turizam, što se iskazuje i brzim povećanjem nacionalnog dohotka, ali i u još uvijek prisutnom iseljavanju stanovništva iz makarskih sela u prekomorske zemlje i to najvećma u Australiju i Novi Zeland.

S druge strane razvoj turizma dovodi u Makarsku veći broj doseljenika, povećava se broj hotelskih objekata (hotela, kampova, odmarališta itd.), bilo izgradnjom u većem broju novih, bilo rekonstrukcijom starih, a što se odražava u velikom porastu turističkog prometa, kako inozemnog tako i domaćeg, kao i u društvenom razvitku i kulturnom preobražaju Makarske. Ovakav neslućeni razvitak turizma istodobno izaziva i probleme u opskrbi vodom, električnom energijom, u trgovini i prometu, društvenim službama i dr. Ipak, Lahman s pravom zaključuje da je prije svega turizam Makarsku trgao iz letargije i pružio joj uvjete i mogućnosti da se uvrsti u red najnaprednijih krajeva u našoj zemlji.

B. Pleše

**DRAGUTIN ALFIER:** Oblici i posljedice turističkog pritiska na obalu i more. »Turizmologija«, str. 23—37, br. 2, Beograd, 1972.

Problem litoralizacije već više godina privlači pažnju nekih naših geografa. Njihovim radovima pridružuje se i ovaj objavljen na stranicama časopisa »Turizmologija«. On tretira problem litoralizacije sa jednog veoma interesantnog aspekta — turizma kao veoma složene i sve masovnije društveno-ekonomske pojave.

U uvodnom delu rada napomenuto je da posle stopedesetogodišnjeg procesa kontinentalizacije, savremena litoralizacija označava novu etapu društvenog i ekonomskog razvitka čitavog čovečanstva, posebno onih naroda koji imaju izlaz na more.

Sve masovnija kretanja iz kontinentalnih područja na morske obale uslovljavaju njenu brzu urbanizaciju. Ona se u nekim zemljama već sada može porediti sa onom u kontinentalnom delu. Proces urbanizacije naročito je brz u nekim delovima Mediterana, gde gustina naseljenosti mestimično dostiže 250 stanovnika na kvadratni kilometar. Poseban uticaj na opšti proces litoralizacije ima turizam. Ovaj fenomen svojim privremenim i povratnim kretanjima ka moru, sve većom masovnošću i teritorijalnom rasprostranjenošću, veoma intenzivira proces litoralizacije.

U daljem izlaganju autor ističe da je biogena snaga mora glavni faktor turističkog kretanja ka morskim obalama. Posledica toga je da se maritimni turizam razvija znatno brže od svih ostalih vidova turizma. Sve masovnija kretanja turista ka morskim obalama D. Alfier objašnjava brojnim činjenicama. Najprihvatljivija od njih je svakako terapeutsko značenje mora. Sve veća koncentracija turista u priobalnim područjima mora uslovljava svojevršno narušavanje prirodne sredine i izaziva čitav niz neželjenih posledica. U radu o kojem je ovom prilikom reč, autor ih detaljno analizira. Osnovna postavka od koje se polazi je ta da je turizam svojevrstan korisnik prostora i da aktivno utiče na sve prirodne elemente u mestu odmora. Danas, kada je problem zaštite prirodne sredine veoma aktuelan, drugi deo rada D. Alfiera je posebno aktuelan i značajan.

Pošto su turistička kretanja i oblici boravka veoma različiti, oni se različito odražavaju na način izgradnje objekata i korišćenje priobalnog prostora. Posebno su analizirani ekspanzivni oblici turističkog prometa, agresivni oblici turističkog prometa i destruktivni oblici turizma i turističke izgradnje. Neosporno je, zaključuje autor, da turizam donosi veliko bogatstvo mnogim primorskim područjima, ali se može govoriti i o negativnim ekonomskim i društvenim posledicama koje on uslovljava. Svoj stav po ovom pitanju autor potvrđuje na primeru Azurne obale, koji nije jedini na obalama Mediterana. Zbog toga je neophodno voditi računa o preostalim priobalnim područjima, jer su ona utoliko vrednija, ukoliko ih ima manje.

Članak D. Alfiera ima teoretsko-metodološki karakter, te je veoma značajan. Stavovi i mišljenja koja su izložena moraju se uvažavati kod proučavanja konkretnih turističkih primorskih regija, a takođe i kod preuzimanja radova na uređivanju preostalih neurbanizovanih područja na ostrvima i u priobalnom pojasu.

Stevan M. Stanković

SKORIĆ A., FILIPOVSKI G., ČIRIĆ M.:  
Klasifikacija tala Jugoslavije, Zagreb, 1973. (str. 63.).

Nešto više od jedne decenije od objavljivanja tzv. »Ohridske klasifikacije tala« (1963. g.) izašla je popravljena tj. revizija »Klasifikacija tala Jugoslavije«. Klasifikacija tala Jugoslavije su u stvari dogovor (konvencija) znanstvenih pedologa. One se povremeno mijenjaju tj. vrše revizije. Kroz kraći ili dulji period steknu se nova iskustva i akumuliraju se nove spoznaje, pa se onda dogovorno pristupi novoj klasifikaciji tala, kao što je ova (1973. g.). Od Ohridskog pedološkog kongresa tema klasifikacije tala naše zemlje je bila stalno prisutna u raspravama kompetentnih naših znanstvenih pedologa. Na IV Kongresu Jugoslavenskog društva za proučavanje zemljišta (Beograd, 1972) kritički su sumirani i izneseni novi pogledi o klasifikaciji tala Jugoslavije, a na osnovi zaključka pomenutog Kongresa autori iznose kao prijedlog najnovije »Klasifikacije tala Jugoslavije«.

Znanstveno-stručna publikacija »Klasifikacija tala Jugoslavije« uz najvrijedniji dio teksta »Tabelarni pregled« — Klasifikacija tala Jugoslavije — sadrži još nekoliko poglavlja kao objašnjenje pomenutog pregleda. U prvom poglavlju su iznesena naša stečena iskustva u vezi teme »Klasifikacija tala Jugoslavije«. Posebna su poglavlja: Razvojne tendencije klasifikacije tala. Neki aktualni problemi naše klasifikacije. Definicije i označavanje horizonata i podhorizonata, Broj i definicija tipova i podjela naše niže sistematske jedinice i Tabelar.

U predloženoj tasonomiji tala Jugoslavije imamo četiri razdjela (divisio) naših tala. U obzir je uzet karakter vlaženja i sastav voda kojima se tlo vlaži. Razdjeli jugoslavenskih tala su: 1. Automorfna tla vlaženje oborinskim padavinama, 2. Hidromorfna tla — vlaženje je uglavnom povremeno ili štetno stagnirajućom oborinskom vodom, 3. Halomorfna tla (slatine) vlaženje se vrši podzemnim, ali i površinskim slanim i alkaliziranim vodama. 4. Subakvalna tla podvodne prilike (jezera, bare i morski prilitoral).

Ostale taksonomske jedinice »Tabela-  
ra« su: tip, podtip, varijetet i forma. Za svaku navedenu taksonomsku jedinicu iznesena je kratka tekstualna specifikacija (karakteristika). Tabelar je jasan i pregledan.

Josip Kovačević

HAĐIDEDIĆ N.: Sedmični pazari u Zenici i okolini. Radovi XI Savetovanja etnologa Jugoslavije, Zenica 1970., str. 29—45.

Sedmični pazari, kako ističe autor, su vrlo stara privredna ustanova u našoj zemlji. Samo u SR Bosni i Hercegovini sada postoji oko 126 takvih pazara. Pa i pored toga oni nisu bili predmet sistematskog proučavanja stručnjaka.

N. Hađidedić u veoma zanimljivom radu ustanovu pazara proučio je na primeru Zenice i njene okoline. Pazar je proučavao sa aspekta prirodnih uslova, njegove ekonomske i socio-kulturne funkcije.

Proučavanje zeničkog pazara i pazara u okolini Zenice jasno pokazuju koliko je ta ustanova kompleksna: zadržu u mnogo sfera narodnog života — ranijeg i sadašnjeg. Stoga je ovaj rad odličan primer i postrek za dalja proučavanja ove vrste u raznim naseljima i krajevima naše zemlje.

Posebno ističemo da je pomenuta naučna problematika odlično polje rada mladih stručnjaka. Ako bi se na tome radilo bolje bi se upoznali: odlike razvitka gradova, promene u njihovim gravitacionim sferama, pravce saobraćaja, društvo, privreda itd. N. Hađidedić svako je najpozvaniji da rad u ovom pravcu nastavi bar sa teritoriju SR Bosne i Hercegovine.

J. F. Trifunovski

ĐURIČIĆ S.: Promena broja i nacionalne strukture stanovnika u Sremu tokom XX veka. Zbornik radova Prirodnomatemičkog fakulteta, serija za geografiju, knj. 3., Novi Sad 1973., str. 319—330.

Predmet proučavanja ovog rada su promene broja i nacionalne strukture u Sremu koji pripada SAP Vojvodini. Autor je koristio podatke osam državnih popisa stanovništva koji su vršeni od 1900. do 1971. g. U tom kretanju stanovništva izdvojena su pet perioda. Najglavniji je period iza drugog svetskog rata kada je tempo porasta stanovnika premašio sve dotadašnje periode: za 26 godina posleratnog perioda broj je porastao za 114.111 ili za 4.388 stanovnika godišnje.

Specijalnu pažnju S. Đuričić je posvetio i promeni nacionalne strukture. Još početkom 18. veka Srem je bio gotovo čista

srpska oblast. Većina tog stanovništva ovde je naseljena u seobama pod Arsenijem III i IV. Međutim, tokom 20. veka u ukupnom broju stanovništva Srbi su učestvovali sa 58,4 do 72,4%. Hrvati su po broju stanovnika izbili na drugo mesto tek iza poslednjeg rata i iseljavanja Nemaca iz Srema.

To bi bilo sažeto dati podaci iz sadržaja gornjeg rada S. Čurčića. Rad će korisno poslužiti onima koji žele poznavati Srem i biće posticaj drugima da objave slične radove za ostale krajeve naše zemlje.

J. F. Trifunski

**STOJANCEVIĆ V.:** Jedna starija hrvatska migraciona struja u Moravskoj. Glasnik Etnografskog instituta SANU, knj. XXII, Beograd 1974., str. 123—142.

Vidosava Stojančević, iskusni beogradski naučni radnik, objavila je lep naučni prilog: O jednoj starijoj hrvatskoj migracionoj struji u Moravskoj. Izlaganja se odlikuju jasnoćom i preciznošću.

Pomenuta migracija ostavila je trag i u savremenoj etničkoj strukturi navedenog dela Čehoslovačke. Istorija doseljavanja hrvatskog stanovništva u predele južne Moravske prethodno isječaj seoba Hrvata iz stare postojbine u severnom pravcu, upravo onih migracionih kretanja koja su izvršena usled turske najezde na Balkanu u 15 i 16. veku.

U novom zavičaju — južnoj Moravskoj — hrvatski doseljenici su — u procesu prilagođavanja novoj sredini, u prvim decenijama po naseljavanju svojim visokim natalitetom, izrastali u zdrav, krepak narod. Stoga su oni tokom više vekova razvijali svoja rasna obeležja i jedinstvenost, u odnosu na inorodno stanovništvo u svom susedstvu.

Međutim, današnje stanje ovih Hrvata, potomaka nekadašnjih stanovnika naselja Frelihova, Dobrog Polja i Prerova, nije poznato. Autor ovog rada V. Stojančević to je mogla delimično zapaziti. Na osnovu sačuvane tradicije i običaja kod ovog hrvatskog stanovništva do danas se mogu pamtili mnoge pojave i procesi, koji su se u njihovom razvoju izvršili u toku skoro protekla četiri stoleća.

V. Stojančević se s razlogom zalaže: da ova hrvatska enklava bude svestrano proučena. Za njeno dublje proučavanje značajan bi bio rad geografa. U savremenim us-

lovima razvoja prethodi opasnost da bude razbijena kompaktnost ovih hrvatskih preseleženika u južnoj Moravskoj.

J. F. Trifunski

**SIMOVIĆ ŽIVOMIR,** Rudari i zlatoruni ovan; Priroda (časopis) — Zagreb 1974 br. 8 str. 239—240.

Taj članak je interesantan s historijsko-geografskog aspekta, jer govori o rudarstvu na istočnim padinama Rogozne planine u rimskom periodu. Rogozna planina se nalazi na desnoj obali Ibra, odnosno nasuprot planini Kopaonik u graničnom području SAP Kosova i Uže Srbije.

Autor govori da je Muzej u Prištini poduzeo arheološka i etnografska istraživanja u tom području Rogozne planine. Tom prilikom je ustanovljeno da su Rimljani u 2. stoljeću nove ere u tom kraju eksploatirali rude (olovo i cink). Još prije ovih istraživanja otkrivena su bila stara troskovišta. Budući da je u njima — poradi nekadašnjeg primitivnog metalurškog procesa — ostalo još mnogo metala, otpremali su ovu trosku (staru 18 stoljeća) u Trepču (kod Kosovske Mitrovice) na ponovo topljenje, i tom prilikom se dobivalo olovo, cink, bizmut i srebro. To su produkti koje Trepča i danas proizvodi, a koja spada među najveće pogone ove vrste u Evropi. Autor za taj ponovno topljeni materijal upotrebljava riječi »šljaka«, i »ruda«, bolja bi bila riječ »troska«.

Autor nadalje donosi legendu »o zlatorunom ovnu« i legendu koja govori o postanku naziva lokaliteta »Kukavica« (selo) i »Plakaonica« (rudnik). Prema toj legendi ovi nazivi su nastali u vezi jedne teške rudarske nasreće: prvi naziv od »kukati« a drugi od »plakati«.

Autor napominje, da su to bila prva naučna istraživanja te vrste u tom kraju.

Vladimir Dumbović

**NAŠE STARINE —** Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Bosne i Hercegovine — Sarajevo.

Periodik je reprezentativnog oblika — većeg formata s mnogo ilustracija: slike-fotografije, geografske skice, crteži i sl. s velikim



brojem radova (članaka, napisa) na najvišem naučnom nivou.

»Naše starine« su počele izlaziti u Sarajevu 1953. godine i dalje izlaze povremeno. Izašlo je 13 svezaka, naime toliko ih ima u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Posljednji sv. XIII je izašao 1972. Potpisani je prošao tih 13 svezaka, i donosimo kratki osvrt na ove izašle sveske, jer u njima ima radova koji su interesantni i s historijsko-geografskog aspekta (stanovišta).

Donosimo pregled izašlih godišta:

- Sv. I — 1953
- Sv. II — 1954
- Sv. III — 1956
- Sv. IV — 1957
- Sv. V — 1958
- Sv. VI — 1959
- Sv. VII — 1960
- Sv. VIII — 1962
- Sv. IX — 1964
- Sv. X — 1965
- Sv. XI — 1967
- Sv. XII — 1969
- Sv. XIII — 1972.

»Naše starine« tretiraju uglavnom područje BiH i donose naučne članke iz područja arheologije (restauracija i konzervacija starih gradova BiH, starih zdanja i sl.), zatim ima mnogo radova iz područja historije umjetnosti (o starim slikama i o drugim umjetničkim predmetima), ima nekoliko radova o stećcima i dr. Većina tih radova je terenskog karaktera.

»Naše starine« su tretirale i prirodne raritete BiH — biljke (drveće), pećine, vodopade i sl. U sv. X je objavljeno, da će »Naše starine« ubuduće tretirati samo spomenike kulture.

S historijsko-geografskog aspekta su najinteresantniji radovi iz arheologije, jer autori u uvodnom dijelu obično daju historijat dotičnog grada (nekadašnje utvrde) odnosno dotičnog kraja, jer u njima kao i u drugim člancima ima mnogo interesantnih i dragocjenih podataka, na osnovu kojih možemo vidjeti funkciju tretiranog kraja a također kadkada i njegovu fizionomiju u prošlosti.

U prvim svescima ima nekoliko radova Hamdije Kreševljakovića (1888—1959), poznatog historika BiH napose za turskog perioda. Da se ovaj prikaz odviše ne odužji, mi nećemo posebno citirati njegove radove, jer su ovi radovi uključeni u popis (bibliografiji) njegovih radova u sv. VI (1959), gdje su pridodani uz njegov nekrolog (str. 8—20). Njegovi svi štampani radovi su nabrojani kronološki pod rednim br. 1—313. Mnogi njegovi radovi su monografskog karaktera. H. Kreševljaković

govori nesamo općenito o BiH već i o pojedinim njezinim gradovima i naseljima.

Donosimo najprije radove (članke) iz područja arheologije, naime njihove naslove, koji mogu biti interesantni s historijsko-geografskog aspekta. Donosimo ih kronološki. Da se kod citiranja tih članaka odviše ne gomilaju nepotrebne brojke, navodimo samo svezak (npr. sv. I) i prvu stranicu dotičnog članka (npr. str. 8...). **Duro Basler**, Predhistorijske gradine i njihova zaštita, sv. II str. 87. . .

**Alija Bejtović**, Povijest i umjetnost Foče na Drini, sv. IV str. 33. . .

**Alija Bejtović**, Bibliografija štampanih radova o spomenicima kulture u Sarajevu, sv. IV str. 213. . .

**Zdravko Kajmaković**, Stari grad Dobo, sv. IX str. 43. . .

**Ivo Bojanovski**, Bilješke iz arheologije, sv. IX str. 193. . . i sv. XI str. 187. . .

**Ivo Bojanovski**, Stari grad Maglaj, sv. X str. 61. . .

**Sefik Bešlić**, Ljubinja (Srednjovjekovni nadgrobni spomenici), sv. X str. 113.

**S Bešlić**, **Z. Kajmaković** i **F. Ibrahimović**, Cirijski natpis iz doba Kulina bana, sv. X str. 203. . .

**Sefik Bešlić**, Trnovo (Srednjovjekovni nadgrobni spomenici), sv. XI str. 101. . .

**Ivo Bojanovski**, Rimski kameni spomenici iz Rogatice (Antički urbani centar u Rogatici), sv. XI str. 143. . .

**Ivo Bojanovski** i **Đžemal Čelić**, Kasnoantička bazilika u Brezi, sv. XII str. 7. . .

**Ivo Bojanovski**, Sokol na Plivi, sv. XIII str. 41. . .

**Đoko Mazalić**, Novi podaci o Gradcu kod Hadžića, sv. XIII str. 79. . .

**Marko Vego**, Civitas Vrhbosna (Postavljanje problema i rasprava), sv. XIII str. 85. . .

**Enver Imamović**, Područje Fojnice, Kiseljaka i Kreševa u rimsko doba, sv. XIII str. 193. . .

**Sefik Bešlić**, Nevesinjski stećci, sv. XIII str. 97. . .

I. B. (Ivo Bojanovski?), Dobor — kula, sv. XIII str. 245. . .

Nadalje »Naše starine« imaju vrlo veliki broj napisa o umjetničkim predmetima i građevinama stare BiH. To je u prvom redu likovna umjetnost u pravoslavnim manastirima, u katoličkim crkvama i u privatnim zbirjkama. Govori se o restauraciji crkvenih objekata, zatim starih slika, od kojih su neke time bile spašene od propasti. Mnogobrojne umjetnine napose stare

slike, koje su restauracijom zadobile svoju prvotnu ljepotu i sjaj, potvrđuju da turski period nije bio za BiH negacija kulture i umjetnosti, kako se to prije tvrdilo, jer ta umjetnost je najbolji dokaz umjetničkih stremljenja u tom periodu. Budući da članci ove vrste imaju svoju interesantnost ponajviše s aspekta historije umjetnosti, donosimo samo njihove autore (abecednim redom): Bahtijarević Nihad, Kajmaković Zdravko, Mazalić Đoko, Momirović Petar, Tihčić Smail, Zelenika Anđelko i dr.

»Naše starine« tretiraju i islamsku umjetnost BiH. U njihovim građevinama dolazi do izražaja umjetnost dekoriranja s florističkom (biljnom) i geometrijskom ornamentikom, zatim kaligrafija (natpisi), a postoji umjetnost i na kamenu npr. isklepane rozete i sl. Njihove džamije su nerijetko monumentalni spomenici arhitekture. Vidi o tome: Jusuf Začinović, Zidne dekoracije Ferhadije džamije u Sarajevu, sv. XIII str. 221. . . .

»Naše starine« govore i o spomenicima u vezi NOB. O tome vidi npr. Smail Tihčić, Stanje i problemi spomen-obilježja, sv. XIII str. 93. . . . Autor govori o spomen-pločama, spomen-kosturnicama, spomen-grobljima i sl. u vezi NOB u BiH.

Bila bi jamačno omaška, da ne kažemo, da »Naše starine« govore i o starim cestama BiH:

Esad Pašalić, Rimska cesta od Podražićkog polja do Banja Luke, sv. III str. 289.

Pavao Anđelić, Turski put od Ivan plaine do Porima, sv. IV str. 169. . . .

»Naše starine« su donijele nekoliko članaka o zaštiti kulturnih spomenika, o zaštiti prirodnih ljepota, o zaštiti spomenika tehnike i dr.

O prirodnim ljepotama odnosno interesantnostima BiH vidi npr. Pavle Fukarek, Tisa (*Taxus baccata* L) i njena nališta u Bosni i Hercegovini i njihova zaštita, sv. IV str. 236. . . . Ima i pregled toponima (dendronima) osnove »tisa« u BiH (str. 271).

»Naše starine« imaju posebnu rubriku o novoizdanim knjigama ove problematike, zatim donose izvještaje o održanim izložbama i dr. Od novoizdanih knjiga navodimo npr. »Stari mostovi BiH (Dž. Čelić i M. Mujezinović) u sv. XII str. 198. . . i sv. XIII str. 256. . . .

»Naše starine« donose pregled odnosno popis radova na restauraciji odnosno konzervaciji spomenika kulture u BiH — na starim gradovima, starim slikama, manastirima, crkvama, džamijama, na starim zdanjima i dr.

Napominjemo da ovdje nismo mogli dati potpuniji pregled o radovima štampanim u »Našim starinama« (sv. I—XIII), jer bi to prelazilo okvire našeg časopisa »Geografski glasnik«. Međutim da ovaj prikaz ne bude odviše ekskluzivan (jednostran), mi smo naveli također i nekoliko članaka i iz ostalih naučnih područja, da se vidi problematika »Naših starina«.

Vladimir Dumbović

KEČKEMET DUŠKO, Židovi u povijesti Splita; Split 1971. Knjiga ima 252 strane s mnogo slika.

Autor (Kečkemet) periodizira razmatranja u poglavlja: Židovi u antičkom Splitu (Saloni), u srednjem vijeku, za venecijanskog perioda (1420—1797), za francuske uprave (1807—1813), pod austrijskom upravom (1913—1918), za predratne Jugoslavije (1918—1941), u II svjetskom ratu (1941—1945) i nakon Oslobođenja (1945. pa dalje).

Autor u svojim razmatranjima prelazi okvire Splita. Budući da su Židovi bili važni faktor u starom Splitu, autor donosi i izvjesne momente iz historije židovskog (jevrejskog) naroda uopće, da tako što bolje shvatimo značenje Židova za razvoj Splita. Autor ne nabroja samo činjenice već i njihov kauzalitet (uzročnu povezanost).

Autor govori o etničkim posebnostima Židova. U antičkom periodu izdvajali su se od ostalih naroda radi monoteizma, zbog toga su ostali nacionalno-politički individuum najprije u grčko (helenističko)-rimskoj kulturi (str. 8), a to ostaju i dalje u svjetskoj historiji. Židovi su narod izuzetnog osjećaja jedinstva, a to jedinstvo su cementirale njihove vjekovne patnje i progoni (str. 207).

Židovi su se kroz dugi niz stoljeća bavili isključivo trgovinom i novčarstvom (bankarstvom). To je bilo uvjetovano tadašnjim antisemitskim zakonodavstvom, po kojem Židovi nisu smjeli posjedovati nekretnine. Zato se nekad nisu smjeli baviti ni zemljoradnjom, jer nisu mogli posjedovati ni zemlju. Nadalje nisu se mogli baviti ni zanatstvom. Ono je u srednjem vijeku a također još i kasnije bilo u okviru cehova (u Dalmaciji bratovština). Cehovi su imali konfesionalno (vjersko) obilježje. Židovi kao nekršćani nisu mogli biti članovi ceha, a mimo ceha, nitko se tada nije mogao baviti zanatom. Tako su u Splitu Židovi mogli biti krojači, jer krojači u Splitu nisu

imali svoju bratovštinu. Razumljiva je stoga primarna orijentacija židova u trgovini i novčarstvu po tadašnjem shvaćanju zanimanja manje dostojnih.

U Veneciji je Židovima bilo relativno bolje nego u drugim tadanjim zemljama. Venecijanska republika daje Židovima izvesne koncesije (str. 55), jer je od njih imala velike koristi na trgovačkom i političkom polju. To je analogno vrijedilo i za Split, koji je skoro 400 godina bio pod vlasti Venecije.

Židovi su kroz stoljeća bili glavni nosioci trgovine Splita. Splitska aristokracija je zazirala od trgovine (str. 111), a k tome antagonizam između njih i pučana to je još više kočilo. Židovi su bili dobri trgovci, jer su imali direktne veze sa svojim suradodnjacima-Židovima u drugim zemljama. To vrijedi i za splitske Židove, koji su imali prisne veze sa Židovima u Veneciji i u Turskoj. U 16. st. Turska je primila veliki broj Židova prognanih iz Španjolske. Tada znatan broj tih Židova doseljuje i u Split.

Nadalje splitski Židovi su bili i odvažni pomorci. Tadanja aristokracija se nije bavila pomorstvom, jer je to bio naporan posao i k tome opasan radi gusara. Turci su se sumnjičavo odnosili prema trgovcima iz Zapada, dok su Židove rado primali.

Židovi su nadalje bili i međunarodni (diplomatski) faktor. Nakon venecijansko-turskih radova oni su bili most, da su se trgovačke i političke veze opet uspostavile. Republika Venecija povjerava baš splitskim Židovima specijalne (političke) zadatke naročito u Turskoj. I Venecija mnoge svoje uspjehe na političkom a napose na trgovačkom polju zahvaljuje baš splitskim Židovima (str. 60).

Split u 16. st. dolazi u tešku krizu. Turske trgovačke karavane skreću na Dubrovnik. Turci forsiraju svoju skelu na ušću Neretve, a namjeravaju izgraditi još novu u Makarskoj. Skela je bila pristanište, gdje se vršio pretovar roba s konja (karavana) na lađe. Splitski Židov D. Rodriges uspije podignuti skelu u Splitu (1590), i ujedno ishodi od Turske, da je trgovina iz zaleđa skrenula na Split. Ova skela ne samo da je spasila Split od ekonomske propasti nego je donijela ekonomski procvat i Splitu, jer je postao jedan od najvećih trgovačkih centara na Mediteranu (Sredozemlju), da su se u Splitu mogli vidjeti trgovci iz Perzije i Indije (str. 52).

U danima kandijskog rata (1645—1669), kada su Turci opsjedali Split (1657), Židovi su zajedno s ostalim Splićanima branili splitske zidine i time doprinijeli, da je Split odolio Turcima. (str. 69). Splitski Ži-

dovi u teškim ratnim godinama i u danima kuge (naleta zaraznih bolesti) priskaču u pomoć stanovništvu. Oni uz najveći rizik polaze lađama i u udaljenije krajeve, da nabave žito i ulje, dopremaju ga i dijele narodu po nabavnoj cijeni. (str. 79).

U 19. st. prodorom parobroda nastaju velike promjene, koje zahvaćaju i Split. Parobrod sve više potiskuje jedrenjake. A k tome jer Austrija sve više forsira razvoj Trsta i Rijeke. Split gubi na važnosti. Tada neki Židovi i iz Splita migriraju u luke Sjevernog Jadrana napose u Trst (str. 133).

Između dva rata (1918—1941) Židovi i dalje daju određeni pečat splitskoj trgovini, ali ulaze i u profesije s akademskim naslovima, jer su već u drugoj polovici 19. st. bili izjednačeni u svim pravima.

Splićani su cijenili zasluge Židova za opstanak i napredak njihovog grada, a to je došlo do izražaja napose u II svjetskom ratu, kada su Splićani zaštićivali Židove na razne načine od nacističkih progona, da je čak i izvjestan broj Židova dočekao Oslobođenje u samom Splitu.

Vladimir Dumbović.

ISAKOVIĆ ALIJA: Riječnik stare rudarsko-geološke terminologije; Sarajevo 1970. str. 1—118.

Autor (Isaković) nabraja i tumači enciklopedijski (abecednim redom) stare rudarske i geološko-petrografske termine (riječi) i nazive. Radi ilustracije ograničujemo se samo na nekoliko od tih riječi i geografskih naziva. Od riječi navodimo npr. »hald« što znači nakupina troske odnosno nakupina jalovine. Navodimo baš ovu riječ, jer ona ima nekoliko sinonima npr. haodina, haladište, hajdalija, jalovnik, jalovište i dr.

Autor nadalje navodi i objašnjava toponime (nazive naselja, tekućica, reljefa i sl.) u vezi starog rudarstva. Od toponima autor je uvrstio samo karakterističnije. Taj Riječnik ima jugoslavenski značaj, jer donosi toponime iz krajeva Jugoslavije npr. Fužine (Gorski Kotar), Hrnza (Bosna, vodotok kod Kreševa), Novo Brdo (Pristina), Paklina (kod Vrgorca), Peklenica (Medimurje, lokalitet vezan uz pojavu nafte), Ščona (Bosna, riječica kod Fojnice), Trepča (Stari Trg, Kosovo), Zeljeznica (Bosna — pritoka Bosne i Fojnice).

Veliki broj riječi (jedinica) se odnosi na Kopaonik (Srbija), što upućuje kako je nekada tamo bilo razvijeno rudarstvo. Od ostalih toponima ovdje navodimo još samo



dvije skupine toponima: toponimi nastali u vezi srednjovjekovnih rudara Sasa (autor navodi 19 takvih toponima) i toponimi u vezi rudarstva zlata (autor ih navodi 26).

Svaki koji će proučavati staro rudarstvo Jugoslavije s historijskog aspekta naći će u ovoj knjizi mnogo korisnih i zanimljivih podataka.

Vladimir Dumbović

**PURIVATRA ATIF: Nacionalni i politički razvitak Muslimana** (Rasprave i članci); — Sarajevo 1972. (III izdanje str. 280 manji format).

Autor govori o etničkom individualitetu (posebnosti) Muslimana u hrvatskosrpskom jezičnom području. Muslimani su jedna komponenta u jugoslavenskom nacionalnom mozaiku (str. 7). Autor pobija mišljenje, da je nacionalni individualitet Muslimana stvoren dekretom odnosno zakonom (str. 32), jer muslimanske mase BiH su već u austrijskom periodu a također i uvijek poslije odbijale da se nacionalno identificiraju kao Srbi odnosno Hrvati, a to se dogodilo i nakon II svjetskog rata, kada su se Muslimani BiH masovno izjasnili kao »nepredjeljeni«. Muslimanski nacionalni fenomen je rezultat višestoljetnog historijskog procesa i postojeće društvene stvarnosti (str. 28). Taj proces je započeo s islamizacijom BiH u 15. stoljeću. Muslimani BiH su slavensko stanovništvo, koje je dolaskom turske vladavine primilo islamsku religiju, koja je svojim pripadnicima dala izvjesna specifična obilježja na etničkom i ekonomskom polju, analogno kako je to učinilo i kršćanstvo u našim narodima (str. 5). Zbog toga su se Muslimani BiH tokom historije izdiferencirali kao posebna etnička homogena zajednica (cjelina). Ovo ne vrijedi za muslimane Albance ni Turke, jer je njihova nacionalnost albanska odnosno turska.

SKJ je u svojim stavovima još prije II svjetskog rata definirala etničku posebnost Muslimana (str. 41).

Autor nadalje govori o političkim kretanjima Muslimana BiH u prvim godinama neposredno nakon stvaranja Jugoslavije, odnosno kraljevine SHS (1918). Muslimanske mase BiH — unatoč diskriminatorskog stava izvjesnih političkih (hegemonističkih) krugova prema njima — orijentirale su se jugoslavenski. To je najbolje manifestiralo 1921. godine, kada je JMO (Jugoslavenska muslimanska organizacija) koja je okupila

u svojim redovima gotovo sve Muslimane BiH, učinila sporazum odnosno pristupila suradnji s vladom Nikole Pašića u Beogradu (str. 192). Ovo ne samo da je donijelo poboljšanje Muslimanima naime pridonijelo je njihovoj ravnopravnosti već je očuvalo i integritet BiH.

Ova knjiga je ukratko vrijeme doživjela svoje treće izdanje, što ukazuje na njezinu aktuelnost. Ova knjiga ima svoju aktuelnost napose s geografskopoličkog aspekta, jer daje odgovor, zašto u popisu stanovništva Jugoslavije (1971) u etničkoj strukturi Jugoslavije uz Crnogorce, Hrvate, Makedonce, Slovence, Srbe, Albance, Čehe, Mađare, Poljake... itd. dolaze i Muslimani.

Vladimir Dumbović

**VRCIĆ VJEKO: Vrgorska krajina;** Vrgorac 1972, str. 1—136 s 18 slika i jednom skicom na kraju.

Vrgorska krajina kao osobito zanimljiv prostor ima burnu prošlost, što je i danas vidljivo u njezinoj fizionomiji. Autor to opisuje, objašnjava i dokumentira.

Autor započinje svoja razmatranja s prirodno-geografskim karakteristikama kraja. Posebno govori o Jezeru (str. 5), koje povremeno nastaje poplavlivanjem vodotoka. Godine 1938. je izgrađen tunel (dužine 2138 m), kojim može otjecati voda, da polje sada manje trpi od poplavlivanja. Tunel izlazi na Bačinska jezera. U odsjeku »Privreda« (str. 9) govori se o krumpiru, kukuružu, vinovoj lozi, duhanu i dr.

Vrgorac je dobio naziv po svojim prirodnim karakteristikama, naime po svom smještaju. Nalazi se »na vrh gore«, zato u starim spisima dolazi i kao »Vrhgorac«. Vrgorac je radi tog svog dominantnog i strateškog položaja imao u prošlosti važnu funkciju, jer je njegova tvrđava nadzirala poznati put Hercegovina — Dalmacija (Mostar—Ljubuški—Vrgorac i dalje na Primorje). Vrgorac je radi toga u srednjem vijeku često mijenjao političkog gospodara (str. 22—23). Turci su zauzeli Vrgorac odmah nakon pada Ljubuškog (1477), i time nastaje turski period koji traje skoro 200 godina. Turci su bili iz Vrgorca potisnuti (1690) i tada dolazi venecijanski period, koji traje nešto preko 100 godina. Tađa nastaje razdoblje mira, pa veliki broj Hercegovaca doseljuje i stanovništvo Vrgoračke krajine brojačano sve više jača.

Nakon propasti venecijanske republike (1697) dolazi prvi austrijski period (1679—

1806). Francuski period (1806 do 1913 odnosno 1815) kolikogod je bio kratak mnogo je učinio za razvoj kraja — u poljoprivredi, zanatstvu a napose u saobraćaju, jer Francuzi grade poznatu Napoleonovu cestu. Bečkim kongresom (1815) dolazi Dalmacija a time i Vrgorac natrag u sklop Austrije, i time nastaje drugi austrijski period, koji traje sve do propasti Austro-Ugarske (1918). U danima pred okupaciju BiH Vrgorac je imao refugijalnu funkciju — u Vrgorac se sklanja veliki broj izbjeglica iz Hercegovine. Austro-ugarska okupacijska vojska je prešla (1878) bosansko-hercegovačku granicu na 6 mjesta. Među njima je bio i Vrgorac i dalje na Ljubuški.

Za stare Jugoslavije je poboljšano snabdjevanje pitkom vodom (izgrađene su cisterne), a kao najveće je događanje probijanje tunela, o čemu je bio prije govor, a što je dovelo do povećanja obradivih površina. Stanovništvo Vrgorske krajine u II svjetskom ratu teško strada. Vrgorac odmah od početka aktivno sudjeluje u NOB. Vrgorac je bio prvi grad u Dalmaciji kojeg su partizani oslobodili (na 15. VI 1942. str. 51). Zbog toga Vrgorac doživljava tešku odmazdu Talijana i četnika.

Autor pojedinačno nabroja naselja Vrgorske krajine s podacima o njezinom stanovništvu i s njihovom toponomastikom (str. 63—76). Posebno govori o vrgorskoj tvrđavi (str. 77—80), koja gubi svoju prijašnju stratešku važnost u drugom austrijskom periodu (nakon 1815. . .), i danas se njezine ruševine izdižu iznad naselja Vrgorca. U Vrgorcu ima ostataka iz turskog perioda. To su 4 turske kule (str. 97—99), i to mu daje jednu od specifičnosti u njegovom društvenom inventaru, jer u drugim krajevima Dalmacije turski ostaci su gotovo nestali.

Autor nabroja Vrgorčane koji su se istakli u javnom životu. Među njima je i književnik Tin (Augustin) Ujević (1891—1955) (str. 91—92). Autor završava svoja razmatranja s poglavljem o lokalnoj umjetnosti koja je uglavnom sakralnog karaktera (str. 105).

A sada da nešto kažemo o nedostacima ove knjige. Odmah da napomenemo da se ovi nedostaci odnose uglavnom samo na izvjesne nepreciznosti.

Knjiga bi trebala imati bolju sistematiku napose što se tiče historijskih perioda jer bi time izlaganja imala bolju preglednost.

Historijska razmatranja obično završuju s tri perioda: period stare Jugoslavije, NOB (II svjetski rat) i period nove (socijalističke) Jugoslavije. Autor ima samo prva dva

(perioda pod naslovima »Jugoslavija« i »Najnoviji događaji« (str. 48—52). Poglavlje »Jugoslavija« obrađuje događaje stare Jugoslavije, odnosno do II svjetskog rata. »Najnoviji događaji« obuhvaćaju pristup jugoslavenske vlade Cvetković-Maček, rasulo jugoslavenske vojske odmah na početku rata, NOB s dosta detalja i završuje s definitivnim oslobođenjem Vrgorske krajine 26. X 1944. Za ovo nije adekvatan naslov »Najnoviji događaji«.

U poglavlju »Školstvo« (str. 95) čitamo »Za doba francuske okupacije i prve austrijske vladavine Vrgorska krajina nije dobila ni jednu školu«. Treba izmijeniti redoslijed perioda i kazati: »za doba prve austrijske vladavine i francuske okupacije.« Kao nadopunu da kažemo: Austrija počinje otvarati škole tek u drugoj polovini 19. stoljeća.

Poznato je da je francuski period u Dalmaciji unatoč što je trajao kratko, ostavio mnogo dobra u društvenom pogledu. To vrijedi također i za Vrgorsku krajinu: »zemlju su dodijelili obrađivaču, unaprijedili su poljoprivredu i zanatstvo« (str. 39). Autor (Vrčić) je to trebao obrazložiti s nekoliko konkretnih primjera npr. da Francuzi forsiraju sadnju krumpira, koja će se kasnije jače razviti. A to je važno napomenuti, jer je baš krumpir donio smanjenje gladnih godina, koje su uslijed nerodice (suše) nerijetko teško pogađale taj kraj. Stoga je taj »francuski period« trebalo odijeliti iz naučno-objektivnih razloga. Autor je to svrstao u poglavlje »Burne godine iz propasti Venecije«, u kojem prikazuje prvi austrijski i francuski period (str. 37—39).

Sličnu nepreciznost nalazimo i u poglavlju »Ceste i putevi«, gdje se govori o gradnji cesta (str. 14—15): »godine 1881. Vrgorska krajina je spojena s Imotskim; 1878. je izgrađena cesta Kozice preko Staze za Makarsku; . . . 1882. je cesta spojila Vrgorac s Ljubuškim; . . . 1860. je izgrađen kolni put iz Kozice prema Poljicima; . . . za Vrgorsku krajinu je najvažnija Napoleonova cesta, francuski zapovjednik Dalmacije je izdao 1807. proglas za gradnju ceste Knin—Metković. . .« Trebalo je gradnju ovih cesta poredati kronološki. Autor je francusku cestu stavio na posljednje mjesto, iako je ona bila prva izgrađena.

Na str. 32 r. 6 čitamo: »Kandijski rat je završio 1699. mirom u Srijemskim Karlovcima«. Treba biti »Veliki bečki rat je završio mirom 1699 u Srijemskim Karlovcima«, jer kandijski rat traje (1645—1669), kako to autor ispravno navodi na drugim mjestima u tekstu npr. na str. 19: »Za vrijeme Kandijskog rata (1645—1669) sta-

novništvo tog kraja spalo je na vrlo mali broj ljudi«, budući da su bili veliki ratni gubici stanovništva.

Autor na str. 13. govori o **paklini** i daje kratki historijat njezine rudarske eksploatacije, koja započinje 1698. i traje do danas. Međutim nigdje ne kazuje, što je to paklina, a to je manje poznato našoj široj javnosti. Potpisani je 1973. u jesen bio na prolazu u Vrgorcu i tada je uzeo nekoliko komada te rude koja je zapravo jedan oblik skrutnute nafte (zemnog ulja), nastao u karbonatnim stijenama. Potpisani je tom prigodom na terenu čuo, da riječ »paklina« ima religijsku osnovu, naime jer ta ruda ima crnu spojnu boju, narod ju je doveo u vezu s »paklom«, jer da ima boju kao đavo u paklu. To je jedino tumačenje koje je čuo za genezu ove riječi. U Medimurju ima lokalitet »Peklenica«, nastao u vezi s nalazištem nafte (»pakao« kajkavski se kaže »pekela«).

O toj paklini je već pisano u našoj starijoj mineraloškoj literaturi;

**Kišpaćić M.**, Rude u Hrvatskoj; JAZ Rad knj. 147. Zagreb 1900. O asfaltnom kamenu kod Vrhgorca na str. 95—96.

**Kišpaćić M. i Tučan F.**, Slike iz rudarstva; Zagreb 1914. O paklini na str. 347.

Autor je ovo trebao uvrstiti u popis literature (na str. 129) a o paklini u »Bilješke«.

Autor na kraju knjige donosi skicu Vrgorske krajine s mnogo toponima. Trebalo je donijeti još jednu skicu šireg područja, koja bi zahvatila Makarsku, Ljubuški, Ploče i dr. koje autor spominje, naime govori o vezama Vrgorca s tim naseljima. Ujedno je trebalo dati i preciznije granice susjednih općina to tim više, kada je polje Jezero administrativno podijeljeno u tri općine — Vrgorac, Metković i Ploče (str. 5).

Autor je na kraju trebao dati perspektive razvoja kraja odnosno njegove probleme. Saobraćaj je najveći problem, jer od ceste je asfaltiran samo dio ceste naime glavna ulica u Vrgorcu. Modernizacija ceste je od prvorazredne važnosti, jer važnost toga prelazi lokalne granice. Time bi se znatno odužarila jadranska magistrala, koja je napose u ljetnim mjesecima preopterećena, jer ova cesta preko Vrgorca bi mogla apsorbirati barem teretni saobraćaj. Nadalje tako modernizirana cesta bi unaprijedila turističku privredu tog kraja. Vrgorski kraj radi svojeg planinskog položaja i pejzaža raspolaže s vanrednim vizuelnim fondom (vidicima) — panoramski

pogled na vrhove Biokova a s druge strane na naselja Ljubuškog polja. Modernizacija ceste bi taj kraj približila svijetu. Prema novinskim vijestima o. g. (1974) je započelo s njezinim asfaltiranjem, čije dovršenje će mnogo unaprijediti ovo područje Zabiokovlja.

Knjiga ima još i nekih drugih manjih nedostataka naime nepreciznosti npr. autor je Alberta Fortisa u Kazalu stavio na krivo mjesto, stavio ga je pod A (str. 119), treba doći pod »F«, jer se lica navode prema prezimenima. Kazalo također nema uvijek abecedni poredak npr. Kandlijski rat, Kapetanovića kula, Kaptol u Makarskoj, Kambio Petar, Kapović, Kapetanović Ibrahim-beg, Karaman... (str. 121)

Navedeni nedostaci nimalo ne umanjuju vrijednost ove knjige. Knjiga doduše nema naučnih pretenzija već iz razloga jer autor nije ni geograf ni historičar, ali zaslužuje pažnju. Autor piše o Vrgorcu iz ljubavi prema tom kraju, pa je time mnogo zadužio taj kraj. Autor donosi sva važnija zbivanja u tom kraju od najstarijih vremena pa sve do najnovijih dana s mnogo interesantnih detalja npr. opis deputacije u Beograd (1930) da se dobiju sredstva za sanaciju polja Jezero, a u tome su i uspjeli. Napominjemo da knjiga nije samo pripovjedanje, jer autor donosi i naučnu dokumentaciju (195 napomena str. 113—118), u kojima citira literaturu i izvore.

Posebna je vrijednost ove knjige, jer je to prva monografija koja je napisana o Vrgorcu i njegovom području. Potpisani se je interesirao na nekoliko mjesta i svagdje je dobio taj odgovor. Time je autor popunio jednu prazninu u našoj historijsko-geografskoj literaturi za ovaj dio SR Hrvatske.

Još je jedna vrijednost ove knjige. Autor donosi Kreševsku povelju u prijevodu. Tu povelju izdaje (1434) Juraj Vojsalić, sinovac Hrvoja Vukčić Hrvatinića, u Kreševu (Srednja Bosna). Ta povelja je važna i za Dalmaciju, jer se u njoj spominju i naselja u današnjem Makarskom primorju i u Vrgoračkoj krajini. U Makarskom zborniku je Karlo Jurišić (1971) donio tu povelju u transkripciji (str. 111—112), naime original je pisan bosančicom. Autor (Vrećić) u toj svojoj knjizi donosi tu povelju u prijevodu na današnji hrvatskosrpski jezik (str. 23—25). Koliko je potpisanom poznato, jedno i drugo je također po prvi puta u našoj literaturi.

Vladimir Dumbović



## STRANE ZEMLJE

**PITIE JEAN**, Exode rural et migrations intérieures en France (L'exemple de la Vienne et du Poitou-Charantes). Norois, Poitiers, 1971, str. 1—749.

Rad je doktorska disertacija i plod desetgodišnjeg napornog i upornog istraživanja jednog od najtipičnijeg ali i najsloženijeg procesa današnjice, ruralnog eksodusa. Ali bijeg sa sela, kada je riječ o Francuskoj nije novijeg postanka. No uprkos tome, pojava se ne zaustavlja već naprotiv jača i zahvaća nove krajeve, kvantitativno i kvalitativno.

Autor je pokušao odgovoriti na neka od temeljnih pitanja: Odakle odlaze? Tko odlazi? Kako odlaze? Kakvi su učinci tog odlazanja? Ali, ističe se dalje u radu, biva pri tome suočen s brojnim teškoćama. Neke su svladane, neke su ostale čekajući druge upornije i umješnije. Jer, zna se općenito da je ruralni eksodus svjetski proces. Međutim, unatoč osnovnim uzrocima i posljedicama bijega sa sela što obilježavaju odgovarajuću etapu u razvoju društva u datom vremenu i prostoru, ipak postoje i neke posebnosti prostorne, vremenske, društveno-gospodarske, političke, psihološke i dr. Valja i njih istražiti i utkati u uzročno-posljedični kompleks pojave.

Studija se sastoji od tri dijela: 1. Problem metode i povijesno-geografski pregled interdepartmanskih migracija u Francuskoj, 2. Ruralna emigracija iz departmana Vienne i 3. Pokušaj objašnjenja i predviđanje razvoja pojave u budućnosti.

Autor prvim dijelom dokazuje koliko je morao konzultirati ranijih radova da bi dobio pregled nad učinjenim i poboljšao metodologiju vlastitih istraživanja (Istraživanje i definicija metode na nekoliko primjera migracija, str. 21—78), zatim izlaže skicu retrospektive unutrašnjih preseljavanja u Francuskoj. (Razmještaj stanovništva 1836. i 1962. te zone depopulacije, surpopulacije i urbane koncentracije, str. 79—217). Slijedi opširan zaključak. Posebno je vrijedan prilog etapnog pregleda kretanja stanovništva Francuske po departmanima u proteklih gotovo 130-ak godina (1836—1851, 1851—1866, 1872—1891, 1891—1911, 1921—1936, 1936—1954, 1954—1962 i 1962—1968). Prateći kretanje brojnosti stanovništva u spomenutim razdobljima, moguće je spoznati snagu i smjerove unutrašnjeg preseljavanja i prostore dominiraju-

ćeg populacijskog i time općeg društveno-gospodarskog okupljanja u zemlji.

U drugom dijelu, koji je bitni dio studije, raspravlja se o ruralnom eksodusu na primjeru departmana Vienne u zapadnoj Francuskoj (str. 231—440). Autor ponajprije izlaže geografski pregled toga kraja (Prirodni uvjeti života na selu, Mikroregionalna struktura kraja), zatim se osvrće na stoljeće i pol agrarne evolucije (međuzavisnost političkih, gospodarskih i demografskih kretanja) da bi se najintenzivnije pozabavio suvremenim procesima na selu (1931—1962, 1962—196). Pri tome ide još podrobnije u sam kanton Trimouille (sondažno istraživanje), otkrivajući oblike i suštinu ruralne degradacije (pejzažne, naseobinske, gospodarske i populacijske).

U trećem dijelu autor pokušava objasniti suvremene tokove i napovjediti koliko će obilježje ti tokovi poprimiti u bliskoj budućnosti (str. 441—662). Tu on daje nekoliko sudova o ruralnim migracijama, osvrće se na njihove prividne i stvarne uzroke i posljedice. Posebnu pažnju posvećuje njihovim kvantitativnim i kvalitativnim modifikacijama. Na kraju ističe i neke proturječne rezultate suvremenih istraživanja ruralna eksodusa i sela uopće.

Na kraju, rezultati su izloženi u općem zaključku (str. 663—678). U prilogu (str. 679—739) su i dva uzorka ankete što ju je proveo autor uz pomoć suradnika. U nastojanju da dođe do što potpunijih odgovora na pitanja o ruralnom eksodusu u tom dijelu Francuske, anketirao je one koji su još na selu i one koji su porijeklom iz toga kraja. Tako je u istom trenutku dobio stanovitu vremensku dimenziju i nesumnjivu pripomoć u predviđanju daljih tokova istraživanja procesa. Pokazalo se, naime, da je proces selektivan i da je riječ o kvalitativnoj, a ne samo o kvantitativnoj osobini depopulacije. I to je upravo ono što zabrinjava, ne samo Francusku! Bogata bibliografija, 145 grafičkih priloga, 22 pregledne tablice, 20 karakterističnih fotografija i 7 karata izvan teksta samo su kruna hvale vrijednom djelu kojeg nipošto ne bismo smjeli mimoći kad je riječ o sličnim studijama u nas. Zato ovu knjigu preporučamo svim mladim znanstvenicima naše i srodnih struka.

M. Friganović

KEIČI TAKEUČI: Il fenomeno della deruralizzazione in Giappone. Boll. della Societa geografica italiana, sr. X, vol. II, Roma, 1974, p. 15—54. (Fenomen deruralizacije u Japanu).

Sa stajališta teorije općeg ekonomskog razvoja, a u okviru nacionalne ekonomije, industrijalizacija je praćena povećanjem zaposlenih u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima a smanjivanjem onih u primarnim djelatnostima. To je, po svemu sudeći, neizbježan proces širom svijeta, više ili manje, prije ili kasnije. Međutim, unatoč toj zajedničkoj karakteristici procesa, svaka zemlja pruža stanovite posebnosti. Evo nekih posebnosti što prate spomenuti proces u Japanu.

Japan je potkraj 19. st. imao izrazite osobine agrarno-feudalne zemlje s počecima koncentracije kapitala, vojne moći i okretanju ekonomskog i političkog interesa prema susjednim zemljama Azije Kini, Koreji i Rusiji. Put što ga je sve militarističiji Japan prošao od kraja 19. st. do drugog svjetskog rata bio je praćen stvaranjem prekomorskog imperija po uzoru na zapadne sile, ponajvećma Veliku Britaniju, a gledano kroz kretanje odnosa udjela zaposlenih u trima glavnim sektorima djelatnosti taj je razvoj u samom Japanu bio ovakav:

**Udio radne snage u tri glavna sektora djelatnosti Japana od 1878. do 1942.**

Razdoblje	Sektori djelatnosti		
	I	II	III
1878—1882	82,3	5,6	12,1
1898—1902	69,9	11,8	18,3
1918—1922	54,9	17,1	28,0
1938—1942	44,6	23,7	31,7

Prema tome, Japan je ušao u drugi svjetski rat kao zemlja s razmjerno najvećim brojem zaposlenih u poljoprivredi i ribarstvu, ali i s dosta znatnim udjelom zaposlenih u industriji, dok je udio u tercijarnom sektoru više održavao specifičnu vojnoadministrativnu strukturu nego li stvarno razvijene uslužne djelatnosti kao nadgradnju i odraz sve šire i složenije društvene podjele rada.

Poraz u drugom svjetskom ratu donio je Japanu, kako je poznato, mnoge promjene: rušenje svijesti u nepobjedivosti, »spuštanje« cara na zemlju ali i značajne socijalne promjene u razrušenoj zemlji po-

gođenoj apokaliptičnim bombama na tlu Hirošime i Nagasakija. Trebalo je mnogo odricanja i napora da se očisti zakrčeno, popravi razbijeno i podigne srušeno. Korejski je rat ubrzao obnovu i olakšao izgradnju uz obilne preferencije što su ih pružale Japanu Sjedinjene Američke Države. Tako je pedesetih godina počeo jači uspon japanske privrede i njezin prodor na svjetsko tržište. Ali ono što se zbivalo nakon 1955. nazvano je japanskim privrednim čudom. Podsjetimo se kako se to »čudo« odražavalo u ruralnom prostoru te dalekoistočne zemlje.

Smanjivanje udjela obitelji, ukupnog poljoprivrednog stanovništva i zaposlenih u poljoprivredi Japana u razdobljima 1960—1965. i 1965—1970. vidi se iz ove tablice:

	Postotak smanjenih u poljoprivredi					
	obitelji		stanovništva		zap. osoba	
	1960—65	1965—70	1960—75	1965—70	1960—75	1965—70
Japan	6,5	5,7	12,6	12,6	23,9	20,0

Proces je vrlo brz i teško da bismo ga sličnog našli u svijetu u zemlji koja je već dostigla takav stupanj proizvodnih snaga. Radi se, dakle o gotovo naprasnom eksodusu. Spomenute srednje vrijednosti za Japan u cjelini kriju i neke regionalne razlike. Najjača deagrariizacija je u Hokkaidu, zatim sjeveroistočnom dijelu Honšua (Tohoku) i u jugozapadnom Japanu (Čugoku, Sikoku i središnji Kjušu).

U poslijeratnom se Japanu mnogo izmijenila i struktura vlasništva nad zemljom. Dok je 1941. g. samo svaki treći seljak obrađivao u cjelini vlastito zemljište, 1960. g. je godine to radilo 75% svih seljaka i 1965. g. čak 80%. Međutim, niti tako poboljšani posjedovni odnosi nisu mogli niti mogu zaustaviti neumoljivu deagrariizaciju i ruralni eksodus, bijeg sa sela u sve veće i zagušljivije urbane košnice. Dakan većeg prihoda plaća se narušenijim zdravljem.

Uporedo sa spomenutim promjenama jača udio mješovitih gospodarstava koja su uglavnom vrlo malenih posjeda jer, kako je poznato, Japan je zemlja izrazito usitnjenih gospodarstava (1968. g. na posjede s manje od 1 ha otpadalo je 55% svih seoskih gospodarstava, na one od 1 do 2 ha 37% a na one s većim površina-

ma od 2 ha samo 8%). God. 1968. čista poljoprivredna domaćinstva činila su 36%, a mešovita 64% svih seoskih domaćinstava.

U pogledu vrijednosti proizvedenih poljoprivrednih dobara, riža je još na izrazito prvome mjestu (50%), zatim dolazi voće (15%), pa dudov svilac (10%), mliječni govedski proizvodi (8%), povrće (7%) i ostala dobra (10%). Od ukupne vrijednosti proizvedene riže, 80% otpada na rižišta u nizinama, 10% na rižišta po brežuljcima, te 8% na prigradska rižišta već urbaniziranih (zarobljenih) prostora, a samo 2% na planinska rižišta, mahom jugozapadnog Japana.

Posebno su značajne karakteristike deruralizacije i deagrariacije u brdskim krajevima i razlikuju se od sličnog procesa u prigradskim prostorima. Autor tu ističe vrlo snažnu depopulaciju brdskih krajeva i to u smislu demografskom (smanjeni broj stanovnika), gospodarskom (slabljenje poljodjelske proizvodnje i napuštanje nekih kultura) i socijalnom (gubitak funkcija u napuštenim ili djelomično oslabljenim selima). Fenomen je tako jak i brz, da je japanska vlada donijela 1965. g. **Zakon o razvoju brdskih sela** i 1970. g. **Zakon o hitnim mjerama za predjele snažne depopulacije**. A predjelima snažne depopulacije definirani su oni krajevi s naseljima gdje je u razdoblju 1960—1965. smanjen broj stanovnika više od 10% i, na kraju, 1972. g. Tanaka je predstavio »Projekt remodeliranja japanskog otočja«. Opći je zaključak: vrlo jaka depopulacija brdskih područja i sužavanje naseljenih predjela.

U prigradskim zonama odvija se također jaka i brza deagrariacija, ali pod utjecajem drukčijih činilaca. Tu se napušta obrada tla, a prihvaća politika zemljišne rente koja poprma u najnovije doba gotovo nevjerovatne stope rasta. Složene spekulacije zemljištem u privatnom vlasništvu dovode do »pejzažnog nereda«, do isprepletanja sadržaja s industrijskim, urbanim rezidencijalnog tipa i namjene. Uz taj sve prisutniji »pejzažni nered« napuhavaju se gradovi i gradska naselja (svi zajedno čine tzv. prostore Intenzivne naseljenosti) tako da je njihovo stanovništvo povećano u razdoblju 1960—1965. od 44% na 48% ukupnog stanovništva Japana iako zahvaćaju površinu od samo 1,25% zemlje. U tri velike aglomeracije Tokiju, Osaki i Nagoji, koncentrirano je 60% stanovništva tzv. gusto naseljenih areala (urbani prostor), a stopa rasta brojnosti njihova stanovništva u spomenutom razdoblju bila je čak 21,3%.

A taj je porast praćen s prosječnim povećanjem cijene zemljišta od približno

20% godišnje. Takva su zemljišta samo prividno na »socijalnom ugaru«, jer im cijena, dakle, danonice rapidno raste. U uvjetima tako visoke stope rasta cijene prigradskom zemljištu, godišnji prinosi kultura su manje vrijedni od realnog povećanja cijena samom zemljištu. A deagrariacija i deruralizacija se nipošto zasad ne zaustavljaju. Kamo to vodi?

M. Friganović

#### NARODNONASELENIE STRAN MIRA.

Spravočnik. U redakciji B. C. Urlanisa. Izdat. »Statistika«, Moskva 1974, str. 1—479.

U pisanju ovog priručnika o stanovništvu svijeta, skupina autora je pod redakcijom B. C. Urlanisa koristila iskustva stečena u radu na sličnom priručniku još prije gotovo 10 godina (1965). Stoga je u ovom najnovijem izdanju izvršeno dosta izmjena u strukturi same građe, a uvedena su i neka nova poglavlja, npr. prognoza kretanja brojnosti stanovništva svijeta do kraja XX st. Pri izradi ove knjige korišteni su najnoviji podaci posljednjih godina, ali unatoč tome građa nije mogla biti ravnomjerna zbog objektivno uvjetovanih praznina kada su u pitanju zemlje u razvoju, osobito neke iz Afrike, Azije i Latinske Amerike. Jer, u potonjim se zemljama popisi stanovništva provode još dosta neredovito i uz smanjen i kadšto vrlo štur program. Tako je u mnogim slučajevima autorima bio nametnut procjenjivački put i na osnovi toga uopćen sud. Glavno vrela bili su svakako demografski godišnjaci UN, dok su vrijednosti za Sovjetski Savez crpljene iz službenih publikacija Središnjeg statističkog ureda SSSR-a.

Autorski kolektiv je odabrao statističko-demografski put, ali su podaci predstavljeni na teritorijalnom načelu po kontinentima i zemljama bez obzira kakav društveni poredak imaju. Samo u nekim stvarima koje su bitne za ocjenu društveno-ekonomskih i političkih stavova, autori su zasebno obradili problematiku socijalističkih zemalja, razvijenih kapitalističkih zemalja i zemalja u razvoju npr. poglavlja o populacijskoj politici, socijalno-klasnoj strukturi i dr.

Priručnik je podijeljen u 21 poglavlje sa 174 tablice i popisom svih zemalja svijeta s oznakom površine, broja stanovnika, godinom na koju se odnosi podatak s nužnim pripomenama (isto je dato i za glavni grad). Prva tri poglavlja daju nam re-



konstrukciju kretanja broja stanovnika svijeta od drevnih vremena do kraja 19. st., kretanje u 20. st. i izgledi za kretanje nakon toga. U daljnja četiri poglavlja obrađeno je prirodno kretanje i reprodukcija stanovništva (rođnost, smrtnost, bračnost i razvedenost). U osmom poglavlju izložena je populaciona politika i u daljnjih devet poglavlja različite strukture stanovništva (od dohne, spolne i obrazovne preko gospodarske, socijalno-klasne, rasne, jezične, etničke i nacionalne do religijske strukture s vrlo preglednim i sažetim tablicama za kontinente i zemlje. U posljednja četiri poglavlja izložene su i obrađene vrijednosti i karakteristični podaci o razmještaju stanovništva, migracijama, urbanizaciji te o stanovništvu i prehrani. Ne ulazeći u ocjenu rasporeda grada i slijeda poglavlja, jer to je funkcija strukture iz koje se promatra, istaći ćemo samo to da nam pregledniji i potpuniji statističko-demografski priručnik s ozbiljnim i vrlo znalčkim analizama pojedinih komponenata populacijskoga kompleksa nije poznat. Prema tome valja zaključiti o višestrukoj korisnosti ove knjige koja će svojom građom i mislima u mnogome olakšati posao i skratiti put predstavnicima onih struka koje u svom krilu njeguju, istražuju i tumače stanovništvo, stanovništvo kao funkciju prostora i vremena.

M. Friganović

DEMEK J. — STRIDA M. i dr.: *Geography of Czechoslovakia*, Czechoslovak Academy of Sciences, Praha 1971, str. 330.

Ova monografija je zajedničko djelo Geografskih instituta Čehoslovačke i Slovačke akademije znanosti i geografskih stručnjaka s Geografskih instituta Sveučilišta u Brnu, Bratislavi i Pragu. Unatoč te činjenice, što je to rad šesnaestorice geografa, može se reći da je ono po svojoj osnovnoj koncepciji i razradi ipak jedinstveno znanstveno djelo.

Knjiga daje zaokruženu geografsku sliku Čehoslovačke poslije drugog svjetskog rata, napisana je na jednom od svjetskih jezika te iz pera je čehoslovačkih autora. Zbog svojeg značajnog geografskog položaja, kao zemlja srednje Evrope, Čehoslovačka je godinama privlačila pozornost, u predratnom razdoblju poglavito stranih geografskih stručnjaka (F. Machatschek, E. de Martonne). Sada je po prvi puta ova zemlja cjelovito obrađena od čehoslovač-

kih znanstvenika i u tome je u ovoj knjizi najezina velika vrijednost i ujedno prednost. Sva izložena građa u knjizi je izvorna, s objektivno predočenim podacima, pa je to prvi kompleksni geografski priručnik Čehoslovačke.

U sadržajnom smislu građa u knjizi je podijeljena u tri velike cjeline: na uvodni dio, zatim na fizičko-geografske osobine i na ekonomsko-geografski razvoj. U svakom od tih poglavlja autori su svagdje gdje je to bilo moguće primijenili metodu prirodne i ekonomske regionalizacije i time pridonijeli boljem i temeljitijem upoznavanju Čehoslovačke.

U uvodnom dijelu iznosi se ukratko povijesni pregled razvoja Čehoslovačke i njezina teritorija, u kojem se ogledaju sve kartografske promjene, uvjetovane povijesnim i geopolitičkim razvojnim putem kroz koji je ova zemlja prolazila od najranijih vremena do danas.

Drugi dio u kojem se obrađuje Čehoslovačka sa fizičko-geografskog stanovišta, sadrži građu o njezinoj geološkoj strukturi i reljefu u već uobičajenom kronološkom slijedu, u kojima dolaze do izražaja pojedine geomorfološke regije i prirodne sredine. U istom poglavlju iznose se opća obilježja klime, tipičnosti i specifičnosti koje se manifestiraju u klimi ove zemlje i njezinih klimatskih regija, zatim hidrološke prilike, tipovi tala s naglaskom na pedografske regije te najposlije bitne karakteristike biljnog i životinjskog svijeta sa gledišta biogeografske regionalizacije i mjera zaštite prirode i čovjekovog okoliša.

Treći dio sačinjava ekonomsko-geografski prikaz, u kojem se objelodanjuju osnovni podaci o socijalističkoj ekonomiji Čehoslovačke kao i u novoj teritorijalno-administrativnoj podjeli države. U ovom poglavlju daju se podaci o naseljima, stanovništvu, industriji, rudarstvu, poljoprivredi, prometu i, kako se kaže, turističkoj industriji. Ističu se osnovne i bitne promjene u strukturi čehoslovačke industrije i poljoprivrede, uvjetima lokacije industrije i njezinoj rasprostranjenosti, novim granama industrije, a jednako tako ukazuje se na značaj poljoprivrede s obzirom da je Čehoslovačka primarno industrijska zemlja. Brzi poslijeratni industrijski razvoj, rezultirao je i u velikim unutrašnjim migracijama stanovništva i stvaranju novih naselja. Sve te promjene ogledaju se u znatnim izmjenama u karakteru prometa, u dobnjoj i klasnoj strukturi stanovništva, te u njegovoj regionalnoj neujednačenosti, koja se odražava s jedne strane u povećanoj, a s druge strane u bitno smanjenoj gustoći stanovništva.

